

Kulturminnevern på papiret

En analyse av to kommunale kulturminneplaner

Kristina Woll Lunke

Masteroppgave i museologi og kulturarv (30 sp.)

MUSKUL4590

Vår 2019

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

UNIVERSITETET I OSLO

Kulturminnevern på papiret

En analyse av to kommunale kulturminneplaner

"Akershus har et rikt mangfold av kulturminner. Jordbrukets og skogens kulturlandskap, kystkulturen og samferdselens kulturminner, minnene fra tettsteds- og byveksten – alt er spor fra en region i stadig hurtigere utvikling"
(Akershus Fylkeskommune, 2007, s. 1)

© Kristina Woll Lunke

2019

Kulturminnevern på papiret - En analyse av to kommunale kulturminneplaner.

Kristina Woll Lunke

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammen drag

Inspirert av hvordan multimodal kritisk diskursanalyse går i dybden på tekster for å finne mening, har jeg i denne masteroppgaven analysert to kommunale kulturminneplaner. Jeg ville undersøke om en kulturminneplan gjenspeilet den tilhørende kommunen og om den kunne si noe om kommunens forhold til og arbeid med kulturminnevern. Oppgavens overordnede problemstilling er: Hvordan forstås og implementeres kulturminnevernet lokalt? Riksantikvarens prosjekt *Kulturminne i kommunen* oppfordrer alle norske kommuner til å opprette egne kulturminneplaner, hvor et av målene er å styrke den kommunale kompetansen på kulturminnefeltet. Oppgaven gjør derfor også rede for det offentlige kulturminnevernet i dag og hva som ledet frem til prosjektet. Jeg har valgt å se på kulturminneplanene til Ullensaker og Rælingen kommune da begge kommunene har en nylig vedtatt plan og ligger innenfor et område hvor presset på kulturminner hele tiden er økende. Selve analysen har jeg valgt å dele i tre deler. Jeg ser på begge kulturminneplanenes forord, den narrative strukturen og hvordan de forteller historie, og til slutt bildebruken. Etter grundig gjennomgang finner jeg i stor grad forskjeller mellom de to planene. Oppgaven utdyper nærmere hvordan en kulturminneplan kan være et uttrykk for en kommunes identitet og hvordan det kan uttrykkes forskjellig fra kommune til kommune.

Forord

Å skrive masteroppgave har vært en utrolig lærerik prosess og jeg er takknemlig for muligheten til å kunne fordype meg i et tema på denne måten. Resultatet er ikke på langt nær hva jeg så for meg til å begynne med, men alle løse tanker og ideer ga til slutt resultater. Det er det mange som skal ha en takk for. Først og fremst min veileder Line Esborg, takk for mange innholdsrike og nyttige veiledningstimer og takk for at du hele tiden fikk meg til å se egen tekst med nye øyne! Takk til Christian Hintze Holm og kulturminnevernseksjonen hos Akershus fylkeskommune som lot meg få tilbringe praksisperioden min der. Denne perioden gjorde at jeg i mye større grad fikk forståelsen for hvordan en kulturminneplan brukes og fungerer, en erfaring jeg ikke ville vært foruten. Takk til Anne-Therese de Ridder for nyttig utveksling av tanker. Takk til Laima Nomeikaite (NIKU) og Susanne Svensen (Norske kunstforeninger) for nyttig informasjon. Takk til alle mine medstudenter for kaffepauser, diskusjon og hyggelige utflukter, det har vært to fine år. Og sist, men ikke minst, takk til Erik og Eline. Erik, din evige oppmuntring, støtte og korrekturlesing er uvurderlig. Eline, du er verdens beste avkobling fra masteroppgaveskriving.

Mai 2019

Kristina Woll Lunke

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	1
Innledning og problemstilling	1
Tidligere forskning.....	4
Kulturminner og kulturarv	5
Kulturminneforvaltningen i dag	10
KIK – Et kommunalpolitisk dokument.....	12
Bakgrunnen for prosjektet.....	13
2. Å nærme seg kilden – valg av teoretisk rammeverk og metode.....	16
Valg av materiale.....	16
Ullensaker.....	16
Rælingen	17
Å nærme seg kilden	18
Hva jeg skal se på og hvorfor.....	20
Kritisk diskursanalyse	22
Faircloughs nye modell.....	23
Språkets semiotiske bestanddeler.....	24
Analyseverktøy.....	25
Multimodal kritisk diskursanalyse	26
3. Å finne mening i kulturminneplaner – analyse og diskusjon.....	28
Beskrivelse av kulturminneplanene	28
Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021	28
Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028.....	29
Planenes forord	30
En del av noe større.....	30
Historien om oss.....	34
Planenes narrative struktur.....	37
Fortellingen om Ullensaker	37
Rælingen – et historisk riss.....	39
Planene sett opp mot hverandre	41
Planenes bruk av bilder	43
LOCAL!	45
Beskjeden bildebruk.....	46
Kapitlene i bilder	47
Låve VS. actionfoto.....	48
4. Konklusjon – et identitetspolitisk verktøy	53
Bibliografi	57
Litteraturliste:.....	57
Kilder:	59
Bildemateriell:	61
Vedlegg:.....	62

1. Introduksjon

Kulturminnene og kulturmiljøene gir menneskene forankring i tilværelsen. De er en felles kunnskaps- og erfaringsbank, og de er møteplasser mellom fortiden, nåtiden og framtiden... De har betydning for enkeltmenneskenes identitet, trivsel og selvforståelse. De gir steder særpreg og egenart. De kan også være en ressurs for en god lokalsamfunns- og næringsutvikling (Miljøverndepartementet, 2013 s. 5).

Innledning og problemstilling

Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste* (Meld. St. 35) peker som her vist på fordelene ved å bevare kulturminnene og hva de kan bidra positivt med i samfunnet. Meldingen legger også vekt på å styrke den kommunale kompetansen på kulturminnefeltet og peker på viktigheten av at kommunene skaffer seg en egen oversikt over verneverdige kulturminner innad i kommunen. En egnet måte å gjøre dette på ifølge meldingen, kan være gjennom arbeidet med å lage en kulturminneplan. Riksantikvaren oppfordrer derfor alle norske kommuner til å opprette egne kulturminneplaner gjennom prosjekt *Kulturminne i kommunen* (KIK). Gjennom prosjektet gir de blant annet økonomisk støtte og rådgiving til kommunene i arbeidet med planen. Kulturminneplanene skal være et hjelpemiddel for kommunen i arbeidet med kulturminnevern, de skal være med på å sikre at viktige kulturminneverdier blir bevart og ivaretatt. I et samfunn i stadig endring er kulturminnene under press, ekstra stort kan presset være i kommuner tilknyttet de store byene. Dette er områder som i stor grad er preget av utbygging og befolkningsvekst. I slike områder blir kulturminner ofte den tapende parten i møte med eiendomsutviklere (Swensen, Jerpåsen, Skogheim, Saglie, & Guttormsen, 2004). Slike tendenser ser vi blant annet i Akershus, et fylke hvor utviklingen i de mest sentrale kommunene skjer raskt.

Stor vekst med omfattende endringer og utbygginger preger i dag store deler av fylket, og med det de fysiske omgivelsene som våre kulturminner og kulturmiljøer er en del av. En stor utfordring i årene framover blir å håndtere veksten og endringene i retning av en bærekraftig utvikling for hele fylket, der også kulturminneverdiene blir ivaretatt og integrert (Akershus fylkeskommune, 2007, s. 5).

Jeg ble interessert i å finne ut om en kulturminneplan gjenspeiler kommunen den tilhører og om den kan si noe om kommunens forhold til og arbeid med kulturminner. Min overordnede problemstilling er: Hvordan forstås og implementeres kulturminnevernet lokalt? I denne oppgaven diskuterer jeg dette ved å se nærmere på to kommunale kulturminneplaner. Jeg har valgt å analysere og sammenligne

kulturminneplanene til Ullensaker og Rælingen kommune i Akershus, da dette er kommuner som har en nylig vedtatt plan og som på ulike måter er preget av utbyggingspress. Det er en kunnskapssøkende hensikt med denne sammenligningen og jeg vil gjøre det for å få tak i det særegne i hver plan (Kjeldstadli, 1999, s. 264).

De fleste kulturminneplaner har i dag status som en kommunedelplan, det vil si at de har en forankring i kommuneplanen. Kulturminneplanen er en del av kommunens overordnede styringsdokumenter, altså et dokument som gir rammer for utviklingen av kommunesamfunnet og forvaltningen av arealressursene. Kommuneplanen skal ivareta både kommunale, regionale og nasjonale mål. En kommunedelplan er også en overordnet plan, men på et mer detaljert nivå enn kommuneplanen. Den kan for eksempel ta for seg bestemte områder eller temaer. Kulturminneplaner tar for seg kulturminnevernet og prioriterte kulturminner i kommunen. Det er en forventning fra både Regjeringen og Riksantikvaren at et slikt politisk dokument har en bestemt form og en viss type innhold. For å inngå i genren "kommunedelplan" skal for eksempel dokumentet inneholde en samfunnsdel med generell informasjon om planens tema pluss en handlingsdel og en egen arealdel (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009). Dette for å kunne utfylle dens funksjon som styrende dokument for kommuneplanleggingen. Genren kommunedelplan bestemmes dermed like mye gjennom formen som innholdet, i og med at de kan ta for seg forskjellige temaer. Planen er ment for de ansatte i kommunen som jobber med arealplanlegging og utvikling, samtidig som den er ment som et historiefremidlende dokument for kommunens innbyggere. Planen er derfor et åpent dokument tilgjengelig for allmenheten og skal dermed svare på mange ulike forventninger. En kulturminneplan har som regel ingen navngitt forfatter, men er utformet av en eller flere anonyme personer i kommunen, og i noen tilfeller av en innleid konsulent. Ofte kan vi lese at en egen arbeidsgruppe har bidratt i arbeidet med planens innhold, men det er kommunen selv som står på dokumentet og er ansvarlig for innholdet.

En kulturminneplan inneholder både tekst, bilder, registreringer og kart. Budskapet blir derfor ikke kun kommunisert med bruk av ord, men med en rekke forskjellige virkemidler. Slike tekster kalles multimodale. I boken *Tekst og historie* (Asdal et al., 2008) beskrives multimodale tekster slik:

...tekster kan utføres med en hvilken som helst meningsmeningsskapende ressurs (bilder, tegnspråk, hverdagspråk – tale og skrift, gester og mimikk). Samtidig kan tekster settes sammen ved hjelp av mange slike semiotiske ressurser samtidig, slik for

eksempel avistekster eller mange lærebøker gjerne kombinerer både skrift, ulike typer grafikk og bilde. Alle tekster er det vi kaller *multimodale* (Asdal et al., 2008, s. 45).

Siden kulturminneplanene er multimodale tekster, og et politisk forankret dokument med makt, har jeg latt meg inspirere av multimodal kritisk diskursanalyse, slik den blir beskrevet av sosiologen Joar Skrede (2017). Skrede fremhever at politiske dokumenter kan være et egnet analysemateriale siden kritisk diskursanalyse er en metode for å analysere hvordan språk bidrar til å opprettholde maktrelasjoner i samfunnet (Skrede, 2017, s. 20-21). Det blir sett på som mer problemorientert enn generell diskursanalyse og vil konkret undersøke "hvordan visse ideologier naturaliseres og fremstår som det beste – eller enda bedre – som det eneste alternativet vi har" (Skrede, 2017, s. 29). Jeg vil i min analyse ha en pragmatisk tilnærming til kritisk diskursanalyse. Det vil si at jeg benytter meg av de begrepene som kan hjelpe meg å gå i dybden på planene og være med på å belyse min problemstilling. Samtidig har jeg latt meg inspirere av hvordan kulturhistoriker Arne Bugge Amundsen tenker tekst på. I "Historiens tale og talen i historien" (1999) lister han opp noen sentrale spørsmål man kan stille i møte med en tekst. Jeg vil komme tilbake til disse spørsmålene i kapitlet som tar for seg teori og metode. Amundsen snakker først og fremst om historiske tekster, men jeg mener hans tilnæringsmåter er aktuelle også for min analyse. Selv om spørsmålene ikke blir besvart direkte har de bidratt til min tilnærming til teksten. I analysen kommer jeg heller ikke til å gå i dybden på enkelte kulturminner eller undersøke hvordan planen fungerer i praksis, men har valgt å forholde meg til selve kulturminneplanen som tekst. Jeg har derfor valgt å ikke ha med for eksempel intervjuer, da det er planen i seg selv og hvordan teksten taler jeg ønsker å undersøke.

Videre gang i oppgaven vil være å først ta for meg tidligere forskning på feltet og hva som ligger i begrepene kulturminne og kulturarv. Deretter vil jeg gjøre rede for kulturminneforvaltningen i dag, i tillegg til å beskrive KIK-prosjektet og bakgrunnen for prosjektet. Dette for å belyse konteksten rundt kulturminneplanene og det lokale kulturminnevernet. Videre i kapittel 2 tar jeg for meg valg av teoretisk rammeverk og metode, før jeg i kapittel 3 undersøker hvordan kulturminnevernet forstås og implementeres lokalt med utgangspunkt i de to planene. Til slutt vil jeg oppsummere mine funn og komme med noen avsluttende tanker rundt hvordan disse funnene svarer på problemstillingen, samt noen tanker rundt videre forskning.

Tidligere forskning

Det er som sagt staten som peker på viktigheten av kulturminneplanene, og hvorfor de er nødvendige for å få til et godt kulturminnevern på lokalt nivå (Miljøverndepartementet, 2013). Selv om kommunene ikke har formell myndighet i kulturminnevernet er de gjennom plan- og bygningsloven den største forvalteren av kulturhistoriske verdier (Gaukstad & Holme, 2005, s. 136). Det er i kommunene de fleste avgjørelser i kulturminnevernet blir tatt og det er her man kan oppnå en fremtidsrettet og bred kulturminneforvaltning. Det er kommunen som har ansvar for den fysiske miljøutformingen og arealdisponeringen i kommunen samtidig som det er her folks kulturminneengasjement fanges opp og omsettes i praktisk handling (Gaukstad & Holme, 2005, s. 137). Derfor er en studie av kommunale kulturminneplaner viktig. Kulturminneplanene er dokumenter med politisk slagkraft, de har stor betydning for kulturminnene og kulturminnevernet og det er derfor vesentlig hva de faktisk formidler og hvordan de gjør det. Jeg har valgt kulturminneplaner som kilde siden det i kulturarvsforskningen er rettet lite fokus på byråkratisk tekster og deres virkningskraft. Det blir som regel sett på enkelte kulturminner eller steder, jeg vil imidlertid se på planverket som styrer utviklingen til stedene og skjebnen til kulturminnene. Kulturminneplaner er dokumenter som engasjerer seg for fortiden i nåtiden, de har en virkningskraft i dag og er derfor viktige å se på.

Et søk etter relevant litteratur og annen forskning om kulturminneplaner gav lite resultat. En masteroppgave i arkeologi fra 2011 (UiO) analyserer Ås kommunes kulturminneplan og ser på virkningene av den. Et spørsmål oppgaven tar opp er om en kulturminneplan er den beste løsningen for det lokale kulturminnevernet (Tinglum, 2011). Selv om mange av problemstillingene som diskuteres her fortsatt er gjeldene i dag, har det gjennom KIK-prosjektet også blitt rettet mye større oppmerksomhet rundt disse planene og jobben som gjøres med dem. Derfor mener jeg det i dag er enda større grunn for å gå i dybden på planene. En masteroppgave som har benyttet seg av politiske dokumenter som kildegrunnlag er oppgaven til Anna Marlene Karlsson i Europeisk kultur (UiO). Hun gjør en analyse av hvordan kulturarvsbegrepet blir brukt i den svenske regjeringens kulturarvsproposition (Karlsson, 2017). Måten hun har nærmet

seg teksten som politisk sjanger har vært til stor inspirasjon for min egen tilnærming til kulturminneplanene.

Jeg tok også kontakt med Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) for å høre om de hadde foretatt eller visste om noen annen forskning på kulturminneplaner. Her snakket jeg med Laima Nomeikaite som fortalte at NIKU i 2015 gjennomførte en midtveisevaluering av KIK-prosjektet (Berg & Skrede, 2015). I 2017 utarbeidet de dessuten en rapport om kulturminneplaner i Norge for å undersøke statusen i kommunene før tildeling av midler i 2018. Rapporten inneholdt også en oversikt over alle foreliggende kulturminneplaner i landet. De så på hvilke kommuner som hadde fått støtte fra Riksantikvaren, hvilke kommuner som har en ferdigstilt plan og hvilke som er under arbeid med planen (NIKU, 2017). Utover dette hadde ikke NIKU noen relevant forskning på kulturminneplaner.

Masterprogrammet museologi og kulturarv er preget av tverrfaglighet og studentene på programmet har bakgrunn fra ulike kultur- og samfunnsfag. Studiet tar for seg bredden i museum- og kulturarvsfeltet, derfor er oppgaven min preget av ulike tilnærminger og teorier. Jeg ønsker med min oppgave gi et bidrag til forskningen rundt kulturminner og kulturarv, og forsøke å rette fokuset fra kulturminnene i seg selv til dokumentene som styrer over dem. I kulturminneplanene blir begrepene kulturminne og kulturarv brukt synonymt, noe også Karlsson diskuterer i sin oppgave (Karlsson, 2017, s. 5). Spiller det noen rolle hvordan kulturarvsbegrepet anvendes og defineres i en politisk kontekst?

Kulturminner og kulturarv

Mye er skrevet om kulturarv og kulturminner, og mye av forskningen handler om at kulturarv er et perspektiv og at det handler om engasjementet for fortiden i nåtiden. Begrepet er i vinden og blir brukt som aldri før, det favner stort og er en betegnelse på svært ulike fenomener. Men hva er egentlig kulturarv? Begrepet er fylt med ulikt innhold i dagligtalen, i den politiske talen og i den akademiske talen (Løkka & Hylland, 2014). I *Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner* (St.meld. nr.16) blir kulturminner beskrevet som historiske bygninger, bymiljøer, arkeologiske spor og landskap. Mens begrepet kulturarv blir beskrevet som et spekter av materiell og immateriell arv fra tidligere tider. Hvor immateriell kulturarv innebærer muntlige tradisjoner og uttrykk, inkludert språk, utøvende kunst, sosiale skikker, ritualer og

festiviteter, kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen og tradisjonelle håndverksferdigheter. Men det blir presisert i stortingsmeldingen at om ikke annet er nevnt blir begrepet kulturarv "begrenset til å omfatte faste kulturminner i det fysiske miljøet. Det omfatter også steder det knytter seg hendelser, tro og tradisjon til" (Miljøverndepartementet, 2005, s. 6). Her ser vi altså at begrepet blir brukt synonymt med kulturminner, noe som er en vanlig praksis hos antikvariske myndigheter.

Hva har det å si at begrepene blir brukt om hverandre? Kulturarvsbegrepet er relativt nytt i norsk språkbruk. For 20 år siden var det ikke vanlig å bruke ordet kulturarv her i Norge, mens det i dag er en del av vår daglige tale. Det brukes i politisk og administrativt språk, er en vanlig fagterm og brukes i navn på institusjoner og studietilbud (Eriksen, 2014, s. 138). Men hva vil det si å betrakte kultur som arv? Selv om begrepet kulturarv er relativt nytt trenger ikke fenomenene det betegner være nye. "Hvis noe skal betegnes som "arv", må det minst stamme fra forrige generasjon" skriver kulturhistoriker Anne Eriksen (2009, s. 475). Hun peker på at det er vårt forhold til gjenstandene og monumentene som går under begrepet kulturarv, og som har endret seg. Hun spør: "Hvordan klarte vi oss uten kulturarv? Hvordan ble vikingskip, kristne formålsparagrafer, gårdsbutikker, lyngheier, Ibsen, hagepeoner, gravhauger og norsk språk betegnet før noen fant på å kalle det kulturarv?" (Eriksen, 2009, s. 476). En mulighet er at alt gikk under begrepet "norsk kultur", et begrep som i dag kan være problematisk å bruke, et begrep som er så vidt at det blir diffust. Kultur som arv dreier seg derimot mer om forvaltningen av kulturgjenstander enn om nyskapning og at denne overleveringen i seg selv er en verdi (Eriksen, 2009, s. 476). Det er en iboende forventning i kulturarvsbegrepet at det skal ha en dypere betydning og at det skal bidra til identitetsarbeid og personlighetsutvikling på et individuelt nivå. Eriksen sammenligner begrepet med "tradisjon", men mener at tradisjonsbegrepet i dag blir for gammeldags og traust. "Kulturarv er et videre og et mer omfattende begrep, men like viktig: kulturarv er kulere. Kulturarv er mer urbant, mer dynamisk" (Eriksen, 2009, s. 476). Siden kulturarv nå er blitt et dominerende begrep kan det vitne om at dette feltet som har vokst i både størrelse og betydning hadde behov for et samlende begrep (Eriksen, 2009, s. 477). Kulturarvsforskningen har vært opptatt av å undersøke hvordan det som blir kulturarv velges ut og formes gjennom kulturelle og sosiale prosesser (Eriksen, 2009, s. 478). Å definere kultur som arv innebærer at det forstås som noe som lar seg arve, i tillegg til at det må være noen som arver det, altså arvinger. De som arver

kan for eksempel være en nasjon, en etnisk gruppe, en familie eller til og med en enkeltperson. Ved å motta kulturarv blir man gjort til et subjekt. "Kulturarvinger kan gjøre krav på annerkjennelse og respekt i samfunnet, vi er ikke bare en løs sammenslutning individer med felles interesser i nåtiden, nei, vi er ekte kulturarvinger!" (Eriksen, 2009, s. 479). Kulturarvsbegrepet er ikke et begrep som skaper orden og systematiserer alt den favner fra gjenstander til immaterielle fenomener, men en fellesbetegnelse på forholdet vi har til dem (Eriksen, 2009, s. 480).

Det er også nærliggende å se på forskning rundt kollektiv erindring. St.meld. nr. 16 sier at "Alle kulturminner og kulturmiljøer inngår som elementer i samfunnets kollektive hukommelse" (Miljøverndepartementet, 2005, s. 5). Denne kollektive hukommelsen eller kollektive erindringen som det oftest omtales som innen forskningen, blir av historiker Anette Warring beskrevet som en komplisert sammenveving av biografi og historiefortelling (1996, s. 208). Hun beskriver det som erindringer som deles av en gruppe mennesker, det kan være i en nasjonal ramme eller i en mindre lokal eller sosial ramme. Hun påpeker også at det er mange faktorer som påvirker hvordan og hva vi erindrer og at det er et skille mellom selvopplevd og formidlet erindring. Kulturminner som bærer med seg en kjent historie kan derfor vekke både kollektive og individuelle minner (Warring, 1996, s. 207). Det er ingen tvil i at begrepet omfavner et faktisk eksisterende fenomen, men man kan spørre seg om det er en kollektiv gjenkjennelse av noe fra fortiden eller om det er en felles fortolkning av begivenheten begrepet innebærer (Warring, 1996, s. 208).

Sosiologen Maurice Halbwachs blir betraktet som den første som undersøkte erindringens sosiale strukturer. Han argumenterer mot forståelsen av erindring som et individuelt fenomen og mener minnet ikke kan komme utenom det sosiale og at det oppstår som medlem av en gruppe (Halbwachs, 1992). De gruppene han mener danner de viktigste rammene rundt menneskers sosiale liv er familien, religion og klasse. Han mener derfor det finnes like mange kollektive erindringer i et samfunn som det finnes sosiale grupper og institusjoner. For at noe skal feste seg i erindringen mener Halbwachs det må presenteres i form av en bestemt begivenhet, person, monument, tekst eller lignende, dette kaller han for erindringssteder. Han definerer erindringsstedene som et objektivert fenomen, enten i form av et materielt objekt eller en institusjon som er gitt symbolsk innhold gjennom en eller flere gruppers tolkning. Han skiller mellom erindringsstedets materielle eksistens som er den samme for alle

sosiale grupper og på den kollektive erindringen som kan være forskjellig fra gruppe til gruppe (Warring, 1996, s. 218). Med dette synet på erindringssteder mener Warring at de ikke åpner opp for at enkeltpersoner i en sosial gruppe kan ilegge erindringsstedet forskjellig betydning eller at enkeltpersoner kan være i stand til å pendle mellom forskjellige tolkninger (Warring, 1996, s. 219).

En annen som også beskriver begrepet kollektiv erindring er historikeren Pierre Nora. Han beskriver fenomenet som minner om begivenheter som er opplevd eller overlevert gjennom en muntlig eller skriftlig tradisjon. Nora lanserer en teori om forholdet mellom historie og erindring og beskriver en kløft i overgangen mellom disse. Minner er det autentiske og personlige og er her og nå, mens historie er det som har vært, en konstruert versjon av det som har skjedd, og han videreutvikler Halbwachs begrep om erindringssteder (Warring, 1996, s. 222). I følge Nora er det erindringssteder som legemliggjør den kollektive erindringen og er et utgangspunkt for hans forskning. Erindringssteder kan for eksempel være en nasjons flagg, folkeviser, nasjonale monumenter, nasjonale minnedager, historiske begivenheter, personer, arkiver og lignende, hvor alt representerer den kollektive erindringen. Felles for disse erindringsstedene er at de greier å fremkalle et sett av sivile verdier som til sammen former nasjonen og som trekker tilhengerne inn i en sosial kollektiv enhet som forsvarer republikkens verdier (Nora, 1989, s. 12).

Både stortingsmelding nr. 16 og 35 peker på viktigheten av å bevare kulturminner. Det er viktig for forståelsen av at mennesket inngår i en større sammenheng og de forteller om utviklingen i samfunnet frem til i dag. De er også et resultat av en utveksling av kunnskap og tradisjon mellom mennesker fra andre kulturer og nasjoner. Derfor kan de skape tilhørighet og trygghet til egen kultur samt en kulturell selvforståelse. Alle disse punktene bygger opp under en tanke om at kulturminner er identitetsskapende og at de skal vernes som del av vår kulturarv og identitet. Men hvem er vi som arver denne kulturen? Er det alle i et samfunn eller er det kun noen som er kulturarvinger? Og hvilke forpliktelser gir det å være en kulturarving? Det er ikke et mål å bevare alle kulturminner og kulturmiljøer, man må hele tiden gjøre prioriteringer og ta gjennomtenkte valg for hva som skal bevares for fremtiden (Miljøverndepartementet, 2005, s. 6). Slik kulturarvsbegrepet fungerer i dag trengs det derfor arvinger for å bevare kulturarven. Men hva med den kulturen som ikke har arvinger? Står den i fare for å forsvinne? Gjør kulturarvsbegrepet at vi betrakter

fortiden i rollen som arvinger? Gjennom prioriteringene rundt hva som skal bevares av kulturarven er det kanskje bare de tingene vi liker å vedkjenne oss som blir bevart, og som Eriksen sier "selv om mange andre deler av fortiden kan ha hatt stor betydning for dagens mennesker og samfunn, blir den allikevel glemt eller kommer i skyggen av *kulturarvens triumftog*" (Eriksen, 2009, s. 479). Det er interessen for kulturminnene og ønsket om bevare noe, som er gjeldene for hva som blir bevart. "What defines the objects or sites is no longer age ('Antiquities') or historical consequence ('monuments'), but interest" (Eriksen, 2014, s. 142). Blir det derfor lite inkluderende å snakke om kulturarv som identitetsskapende i dagens samfunnssituasjon hvor menneskene i et lokalmiljø ofte har vidt forskjellig bakgrunn? Og blir begrepet arvinger fort oppfattet som ekskluderende?

St.meld. nr. 16 sier som sagt at kulturminner og kulturmiljøer inngår som elementer i samfunnets kollektive hukommelse. Men hvordan blir kulturminner, ofte forstått som formidlere av historie, gjort om til minner? Selv om man ikke er kjent med historien knyttet til et sted kan vi alle knytte egne erfaringer til stedet. Ifølge Eriksen beskrives historie ofte med begrep som skrift, tanker, resonnement og kunnskap, og at minnene på sin side kan kjennetegnes ved begrepene erfaring, opplevelse og sanseinntrykk. Forvandlingen fra historie til minne sier Eriksen består i en veksling mellom disse formene (Eriksen, 1999, s. 92). I denne sammenhengen mener hun stedliggjøring er en viktig strategi. Man er på det faktiske stedet noe historisk skjedde, dette gjør at "fortiden slutter å være forgangen tid, den kan oppfattes som et *nå* fordi den er knyttet til et *her* – et her som samtidig er en del av nåtidsmenneskets egne, direkte erfaring" (Eriksen, 1999, s. 92). På denne måten mener Eriksen at man slipper å forholde seg til teoretiske begreper som historiske epoker, økonomiske konjunkturer, sosiale strukturer og politiske strømninger (Eriksen, 1999, s. 92). Ens egen referanseramme om hendelsene som en gang skjedde på stedet smelter sammen med egne erfaringer av å oppholde seg på akkurat samme sted i samme virkelighet. Om man for eksempel ikke har noen kunnskap om eller kjennskap til slaget på Stiklestad får man ikke de samme følelsene av å besøke stedet enn om man hadde mye kunnskap om det. Og kanskje er det heller fysiske omstendigheter som hvordan været var som preger dine minner om stedet. Det oppstår en opplevelse av erindring når man knytter egne opplevelser an til den kunnskaps eller minnetradisjonen som allerede ligger der (Eriksen, 1999, s. 92).

Videre kan den kollektive erindringen gjøre oss i stand til å skape egne minner og erfaringer knyttet til historiske steder og kulturminner. De fleste har en forståelse av kulturminnet som noe historisk viktig fordi det er bevart og formidlet på en spesiell måte i dag, men hvordan en selv forholder seg til det og knytter egne minner til det er forskjellig fra person til person. Det kan som sagt avhenge av egen bakgrunn og kunnskap om stedet fra før. Selv om Halbwachs mener at kollektiv erindring kun er mulig gjennom en sosial gruppe, mener han fortsatt at erindringsstedenes materielle eksistens er den samme for alle. Det er erindringene som varierer. Den franske historikeren Francois Hartog hevder at Halbwachs syn på kollektiv erindring selv har blitt historie, "Today his writings have themselves become a site of memory, particularly for work on memory...They are thus both a tool for working on the subject of memory and a sign of our present" (Hartog, 2015, s. 121). I følge Warring og Hartog er det altså tydelig at Halbwachs syn på kollektiv erindring i dag er ganske utdatert. Et viktig poeng slik jeg ser det er at kulturminner både gir kollektive erindringer i tillegg til individuelle følelser og opplevelser knyttet til seg. Noe som viser at kulturminner kan være relevante for så å si alle i et lokalsamfunn, uansett historieinteresse eller ikke.

Kulturminneforvaltningen i dag

Kulturminnevernet i dag er en stor sektor i samfunnslivet og en gjenstand for økonomiske og politiske føringer fra både næringslivet og det offentlige. Dette er en stor endring siden fremveksten av kulturminnevernet tidlig på 1800-tallet. Da var kulturminnevernet drevet frem av det nye borgerskapet som var en liten gruppe kunst- og kulturinteresserte. Fortidsminneforeningen ble etablert i 1844 og fikk da det formelle ansvaret for datidens kulturminnevern (Christensen, 2011, s. 22). I dag er Fortidsminneforeningen en frivillig organisasjon, men sammen med Riksantikvaren, fylkeskommunen og kommunene en viktig aktør i kulturminnevernet. Slik kulturminnevernet er organisert i dag er det knyttet til landets politiske organer på alle nivåer. Det er Miljøverndepartementet som er den overordnede myndigheten og det politiske sekretariatet innen arbeidsområdet. Riksantikvaren er et eget faglig direktorat tilknyttet miljøverndepartementet og har det faglige overordnede ansvaret for kulturminnevernets utøvende virksomhet på landsbasis. De skal være rådgiver for

departementet i alle saker som gjelder kulturminner og kulturmiljøer og de har fullmakt til å frede kulturminner ved enkeltvedtak eller forskrift (Riksantikvaren, 2017c).

På det regionale forvaltningsnivået finner vi fylkeskommunen, sametinget, de arkeologiske landsdelsmuseene og de marinarkeologiske museene/sjøfartsmuseene. Sametinget har ansvaret for de samiske kulturminnene, de arkeologiske landsdelsmuseene har ansvar for å forvalte de automatisk fredede kulturminnene mens de marinarkeologiske museene har ansvar for skipsfunn (Gaukstad & Holme, 2005, s. 136). Fylkeskommunen er et selvstendig politisk organ som er med på å ivareta en del statlige oppgaver regionalt, de har ansvaret for kulturminner i fylkene med nasjonal og regional verdi. De skal sørge for at det også på kommunenivå tas hensyn til kulturminner og kulturmiljøer i planleggingen. Om nasjonale kulturminneinteresser er truet i kommunale plansaker kan fylkeskommunen fremme en innsigelse. Da må forslaget gjennomgås på nytt og forsøke å møte noen av fylkeskommunens krav før en evt. videre fortsettelse av prosjektet. Det er fylkeskommunene som har ansvaret for og leder arbeidet med regional planstrategi, planer og planbestemmelser (Riksantikvaren, 2017c). Grunnet regionsreformen som skal tre i kraft fra 2020 er det også bestemt at en del oppgaver skal overføres fra Riksantikvaren til Fylkeskommunene. Det er blant annet bestemt at fylkeskommunene skal ta over forvaltningen av de fleste automatisk fredede kulturminnene fra før 1537, forvaltningen av fartøyer med status som "vernet fartøy", de fleste forskriftsfredede eiendommene i statlig eie og 15 tekniske og industrielle anlegg (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2018, s. 23-24).

Videre er det kommunene som har hovedansvaret for bevaringen av kulturminner, kulturmiljøer og landskap i lokalsamfunnet. Deres viktigste juridiske verktøy er plan- og bygningsloven, men de kan også gi økonomisk tilskudd og fritak fra eiendomsskatt til private eller offentlige eiere av kulturminner (Riksantikvaren, 2017c). Noen kommuner har egen byantikvar mens andre kommuner har ansatt en egen kulturminnerådgiver, men dessverre er det også mange kommuner som mangler denne fagkompetansen. På Svalbard er kulturminneforvaltningen plassert hos Sysselemannen (Gaukstad & Holme, 2005, s. 136).

Argumenter for at det skulle være en nær tilknytning mellom kulturminnevernet og de politiske organene kan vi finne blant annet i Stortingsmelding nr. 39 (1986-1987) *Om bygnings- og fornminnevernet* (St.meld. nr. 39) og i Stortingsmelding nr. 34 (1990-1991) *Om miljøvern i kommunene* (St.meld. nr. 34). Det blir understreket av regjeringen

i St.meld. nr. 39 "at forvaltningen måtte integreres i ulike samfunnssektorer og bli et klart ansvarsområde for politiske myndigheter på alle nivåer" (Gaukstad & Holme, 2005, s. 136). Meldingen understreker videre viktigheten av fylkeskommunen som et regionalt ledd i forvaltningen. Både grunnet politisk tilknytning, fylkeskommunens oppgaver innen arealplanlegging og koblingen til det allmenne kulturarbeidet i lokalsamfunnene (Gaukstad & Holme, 2005, s. 136). Meldingen understreket også Kommunenes betydning, siden de har det viktigste ansvaret for den fysiske miljøutformingen og disponeringen av kommunens arealer ble det sett på som en nødvendighet med en lokal forankring i kommunen for en fremtidsrettet og bred kulturminneforvaltning (Gaukstad & Holme, 2005, s. 137). For å nå målsetningen om at forvaltningen måtte integreres i ulike samfunnssektorer ble sentrale oppgaver knyttet til det lokale nivået. Ønsket var å:

- Bevare kulturminnene i sitt opprinnelige miljø slik at de kunne bli en naturlig del av folks hverdagsliv.
- Gjennomføre et offensivt vern i stedet for et reparasjonsvern.
- Desentralisere beslutningsprosessene.
- Styrke de holdninger og normer i befolkningen som fremmet vernearbeidet.
- Sikre lokalsamfunnene innflytelse over hvilke vernetiltak som skulle fattes og et ansvar for å følge opp disse (Gaukstad & Holme, 2005, s. 136).

Den store satsningen på kommunene hadde begrunnelse i kommunens hovedansvar for den lokale miljøstandard, for helse og velferd i tillegg til barn og unges oppvekstvilkår. Det var i kommunen man kunne fange opp det lokale engasjementet, og det er her skolene og organisasjonene ligger. Det skulle derfor være lettere å få til en samordning av ressurser på kommunalt nivå (Gaukstad & Holme, 2005, s. 137). For å forsøke å styrke den kommunale kulturminnekompetansen opprettet Riksantikvaren KIK-prosjektet, som jeg forteller mer om og gjør rede for bakgrunnen til i det neste avsnittet.

KIK – Et kommunalpolitisk dokument

Gjennom KIK-prosjektet oppfordrer Riksantikvaren alle norske kommuner til å opprette egne kulturminneplaner. Prosjektet ble startet opp i 2011 og har som mål å øke den kommunale kulturminnekompetansen gjennom å gi kommunene veiledning og økonomisk støtte til å utarbeide egne kulturminneplaner. Kommunene kan søke om 100.000 kr fra Riksantikvaren til dette arbeidet. Fylkeskommunene har en viktig veiledningsrolle overfor kommunene i arbeidet med planen og noen av

fylkeskommunene kan også bistå med økonomiske midler. Målet er at 90 prosent av alle landets kommuner skal ha en politisk vedtatt plan med et særskilt fokus på kulturminner innen 2020 (Riksantikvaren, 2018b). Riksantikvaren ønsker at kommunene selv skal registrere og vurdere hvilke kulturminner de mener er viktige å bevare, og at denne registreringen skal inngå i arbeidet med å lage en kulturminneplan. Slik skal registrerings- og verdisettingsarbeidet få en politisk forankring i kommunen og forhåpentligvis føre til bedre resultater enn kun ved registreringsarbeid (Riksantikvaren, 2018a). Riksantikvaren stiller ikke noen krav til hva slags type plan kommunene lager, men at den skal ha en politisk forankring. Både Ullensaker og Rælingen kommune har kulturminneplaner med status som kommunedelplan, men det kunne for eksempel også vært en temaplan eller et eget tema i kommuneplanen (Riksantikvaren, 2017d). Riksantikvaren har ingen offisielle føringer for hvordan en kulturminneplan skal lages eller hva den skal inneholde, imidlertid holder de kurs og seminarer for kommunene om hvordan de bør gå frem i arbeidet og på nettsiden deres har de angitt hva en slik plan bør inneholde og et forslag til mal. Men dette er bare forslag og en sterk oppfordring, ikke et krav. Noe de mener bør være med er en beskrivelse av og kart over de viktigste kulturminnene i kommunen, et forslag til forvaltning og skjøtsel av disse kulturminnene, en plan for hvordan hensynet til kulturminnene skal integreres i øvrig kommunal planlegging og virksomhet, og en handlingsdel med tiltak for gjennomføringen av planens målsettinger (Riksantikvaren, 2017a). Ønsket er at kulturminneplanen skal fungere som et hjelpemiddel for kommunens saksbehandlere, at den kan være med på å gi en mer effektiv plan- og byggesaksbehandling og at kulturminner tidligere blir tatt hensyn til i plan- og byggesaker. Riksantikvaren håper også at kulturminneplanen kan være et hjelpemiddel til å formidle kommunens historie til innbyggere og spre engasjementet for kulturminner (Riksantikvaren, 2017b).

Bakgrunnen for prosjektet

For å forstå kulturminneplanene bedre er det viktig å se på bakgrunnen for Riksantikvarens prosjekt og hvordan og hvorfor nasjonale føringer la vekt på økt kulturminnekompetanse på kommunalt nivå. Da stortinget behandlet St.meld. nr.16 sluttet de seg til målet om at "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimeres. Innen

2020 skal tapet ikke overstige 0,5 prosent årlig". Denne målformuleringen er i dag endret til dagens nasjonale miljømål 2.1: "Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres" (Miljødirektoratet). For å nå dette målet mente Riksantikvaren at det trengtes en oversikt over de verneverdige kulturminnene i kommunene og at man måtte satse på en styrking av den kommunale kompetansen på kulturminnefeltet.

KIK-prosjektet oppstod som en konsekvens av en rapport Riksrevisjonen la frem i 2009 (Riksrevisjonen, 2009). Rapporten tok for seg kulturminneforvaltningens tilstand og de så blant annet på hvordan Miljøverndepartementet hadde fulgt opp St.meld. nr. 16 (Miljøverndepartementet, 2013 s. 11). Rapporten var nedslående og det kommer blant annet frem at mange kommuner opplevde at de manglet relevant erfaring på kulturminnevernfeltet. Hele 70 prosent av kommunene hadde ikke knyttet til seg kulturminnefaglig kompetanse og kun 7 kommuner hadde byantikvarembete. En spørreundersøkelse blant fylkeskommunene viste også at det var et stort behov for kulturminnefaglig kompetanse i kommunene for å kunne bevare kulturminnene på en tilstrekkelig måte. En hovedutfordring for fylkeskommunene var at de manglet kompetanse, kapasitet og ressurser for å kunne sikre tilstrekkelig bistand til kommunene, i tillegg til at rådgivning, informasjon, veiledning og oppfølging til kommunene nedprioritertes. Rapporten viste også at kulturminneforvaltningen i liten grad brukte de tilgjengelige virkemidlene i lovverket for å sikre kulturminnene. Riksrevisjonen konkluderte med at det var stor risiko for at verneverdige og fredningsverdige bygninger ville gå tapt og at målene ikke ville bli nådd innen fristen i 2020. De stilte spørsmål ved om Riksantikvaren var i stand til å utføre de oppgavene direktoratet var pålagt og om Miljøverndepartementet sikret tilstrekkelig veiledning, bistand, kunnskap og kompetanse til å kunne forvalte kulturminnene (Riksrevisjonen, 2009, s. 87).

Som en oppfølging av Riksrevisjonens rapport etablerte Miljøverndepartementet og Riksantikvaren prosjektet *Kunnskapsløftet for kulturminneforvaltningen*. Målet med prosjektet var å utvikle gode registre, rapporterings- og saksbehandlingsverktøy. Dette skulle sørge for at hele forvaltningen fikk den samme tilgangen til informasjon og at saksbehandlingen uavhengig av forvaltningsnivå fikk like vilkår (Miljøverndepartementet, 2013 s. 47). Prosjektet bestod av fem delprosjekter hvor et av dem var *Styrking av kommunal kompetanse*. Her var et sentralt mål å "sikre at alle kommuner har tilgang til kunnskap om og oversikt over viktige kulturminner og planer

for hvordan disse skal forvaltes” (Miljøverndepartementet, 2013 s. 48). I tillegg er det beskrevet at ”sentralt i prosjektet står tiltak som skal stimulere kommunene til å registrere og verdifastsette kulturminner av lokal og regional verdi” (Miljøverndepartementet, 2013 s. 48). I Meld. st. 35 skriver Miljøverndepartementet at det bør være et mål at 90 prosent av kommunene innen 2018 skal ha en tilstrekkelig oversikt over kommunens kulturminneverdier slik at de kan utforme egne planer med særlig fokus på kulturminner. Det ble i 2011 rapportert fra ca. 30 kommuner at de hadde etablert en egen kulturminneplan etter 2005. Meldingen beskriver også viktigheten av at alle kommuner skal ha tilgang til nødvendig kompetanse og nødvendige verktøy. Det er kommunene som skal sikre kulturminnene på lokalt nivå, og det er derfor avgjørende med robuste kunnskapsmiljøer hvor kommunene kan søke råd og veiledning. En viktig del av prosjektet har vært registreringen av verneverdige kulturminner og kompetanseheving i kulturminneforvaltningen. For å vite hvordan man skulle gå frem i registreringen og verdisettingen av verneverdige kulturminner ble det utviklet en metode, en mal og en veiledning. KIK ble startet som følge av dette prosjektet i 2011, da var det registreringen og verdifastsettingen av kulturminnene som stod i fokus (Miljøverndepartementet, 2013 s. 48). Man så etter hvert at registreringen i seg selv ikke medførte noe mer vern av kulturminnene og at de i liten grad ble brukt og implementert i planverktøyet, man ville derfor at registreringsarbeidet inngikk som en del av arbeidet med å lage en kulturminneplan og gi det en politisk forankring i kommunen (Riksantikvaren, 2017b). Kulturminneplanene er som beskrevet her dokumenter med politisk slagkraft. I neste kapittel vil jeg redegjøre for hvordan jeg har nærmet meg kilden og forklare valg av teoretisk rammeverk og metode.

2. Å nærme seg kilden – valg av teoretisk rammeverk og metode

I dette kapitlet skal jeg gi en mer inngående redegjørelse for oppgavens empiriske grunnlag, dens teoretiske innfallsvinkler og metodologiske rammeverk. Dette innebærer en fremstilling av hvordan jeg har funnet frem til mitt materiale, på hvilken måte jeg skal analysere det for kunne besvare problemstillingen min og hvilke hensyn jeg må ta i en slik analyse.

Valg av materiale

Da jeg skulle velge hvilke kulturminneplaner jeg ville bruke i analysen tok jeg utgangspunkt i hvilke kommuner i Akershus som hadde en relativt nylig vedtatt plan. Jeg fant ut at Ullensaker kommune hadde en kulturminneplan vedtatt 13.06.17 og Rælingen kommune hadde en vedtatt 08.11.17. Begge kommunene har en historie som tradisjonelle jordbrukskommuner og ligger ganske nær hverandre geografisk. Men utbygging og befolkningsvekst har artet seg forskjellig i de to kommunene. Jeg ble derfor interessert i å sammenligne disse dagsaktuelle planene og se på om de gjenspeiler kommunen de tilhører og om de kan si noe om kommunens forhold til og arbeid med kulturminner. Siden jeg har valgt å gå i dybden på forvaltningssjangeren kulturminneplaner, som er et multimodalt tekstdokument, har jeg valgt en metode hvor jeg utelukkende forholder meg til dokumentet. Jeg har med vilje valgt å ikke foreta noen intervjuer eller se på enkeltsaker da det er hva som uttrykkes gjennom kilden min, kulturminneplanene, jeg ønsker å se på. For å lettere kunne forstå planene og se de i relasjon til kommunen vil jeg i de neste avsnittene gi en kort beskrivelse av de to kommunene.

Ullensaker

Kommunen ligger ca. 25 km nordøst for Oslo, grunnet jernbaneforbindelsen blir den sett på som en sentral kommune på Øvre Romerike med et samlet areal på 252,46 km². Kommunen har 38 234 innbyggere per. 01.01.2019 og er blant kommunene som har

opplevd en kraftig befolkningsvekst de siste årene (SSB, 2019b).¹ Kulturminneplanen sier "Ullensaker er en av landets raskest voksende kommuner i aktivitet, nyetableringer og tilflytting. I spennet mellom moderne utvikling og bevaring av historien utfordres kommunens kulturminneverdier" (Ullensaker kommune, 2017, s. 3). Kommunen så behovet for en ny kulturminneplan grunnet de nye utfordringene i samfunnsutviklingen. Spesielt siden de er en kommune i sterk vekst og vert for landets hovedflyplass, men også grunnet nye føringer for kulturminnevernet om større ansvar og myndighet til kommunene. Ullensakers første kulturminneplan ble vedtatt i 1999, den ble rullert og fornyet første gang i 2008 og på nytt i 2016. Kommunen fikk støtte fra KIK-prosjektet i 2014 (Riksantikvaren, 2018b). Gjennom kulturminneplanen gir kommunen uttrykk for at det i fremtiden er viktig å kunne fortelle innbyggerne historien om Ullensaker og at kulturminnene er en forutsetning for å kunne gjøre dette. Kommunen har også en egen kulturminnevernrådgiver noe som øker fagkompetansen i deres arbeid med kulturminnevern.

Rælingen

Rælingen er en betydelig mindre kommune enn Ullensaker med et samlet areal på 71 km², hvor bebygd område og veier kun utgjør 13 prosent av arealet. Kommunen ligger på Nedre Romerike, ca. 23 km fra Oslo og har 18 161 innbyggere per. 01.01.2019 (SSB, 2019a). Fjerdingsby er kommunesenteret og er et område i sterk utvikling, hvor målet er å skape et attraktivt tettsted for hele kommunen (Rælingen kommune, 2015).² Rælingens første kulturminneplan ble vedtatt i 2001. Kommunen så behovet for en ny plan da flere verneverdige kulturminner var blitt fjernet eller ombygget siden forrige plan. De så også at nye kulturminner hadde kommet til og blitt aktuelle som verneverdige objekter. De ønsker at den nye planen skulle bidra til å ta vare på verdifulle kulturminner samtidig som den legger til rette for vekst og endring og at

---

¹ Ullensaker: Siden 2000 har befolkningen steget med 17 654 personer og Ullensaker er nå landets 24. største kommune mht. folketall og 5. største i Akershus fylke. I følge SSB er det forventet at befolkningsantallet skal stige til 46 470 personer i 2030 og 53 040 i 2040 (SSB, 2019b). Jessheim er kommunesenter og regionssenter på Øvre Romerike og fikk bystatus i 2012. Kommunen har også flere andre tettsteder som Kløfta, Nordkisa, Borgen, Algarheim, Mogreina og Sand. Ullensaker er også vertskap for Oslo lufthavn Gardermoen, noe som fører med seg en utvikling av både boligbygging og næringsetableringer.

² Rælingen: Ifølge SSB er forventet befolkningsantall 20 583 i 2030 og 22 204 i 2040 (SSB, 2019a). Rælingen er også en kommune i vekst, men ikke i like stor grad som i Ullensaker. Kommunen har gode bussforbindelser men man må til nabokommunen Lillestrøm for å ta toget, noe som gjør den litt mindre tilgjengelig enn for eksempel Ullensaker.

dette til sammen åpner for nye muligheter for kulturminnevernet (Rælingen kommune, 2017a, s. 3). Kommunen fikk støtte fra KIK-prosjektet i 2012 for å starte opp arbeidet med en ny plan (Riksantikvaren, 2018b). I motsetning til Ullensaker har ikke Rælingen en egen kulturminnevernrådgiver, men de har nylig opprettet en prosjektgruppe som jobber spesielt med kulturminner (Nilsen, 2019).

Å nærme seg kilden

Siden kravet fra Riksantikvaren er at kulturminneplanene skal ha en politisk forankring i kommunen, får dokumentet også makt. Det kommer til å ha noe å si for det faktiske kulturminnevernet og hva kommunen må ta hensyn til i plan- og byggesaker. Grunnet den nærlesningen jeg ønsket å foreta meg og dokumentets politiske sjanger ble jeg inspirert av kritisk diskursanalyse og da særlig Skredes bok *Kritisk diskursanalyse* (2017). Her gir han som tidligere nevnt en innføring i kritisk diskursanalyse og multimodal kritisk diskursanalyse. Denne metoden er mer problemorientert enn generell diskursanalyse og de fleste som driver med kritisk diskursanalyse foretrekker naturlig forekommende data. Man søker etter eksisterende egnede kilder for analyse i stedet for å fremkalle datamaterialet selv, som man for eksempel gjør ved intervjuer. Vanlig empiri er derfor politiske dokumenter, reklamemateriell, nyhetsstoff etc. (Skrede, 2017, s. 21).

I tillegg til kritisk diskursanalyse ble jeg inspirert av hvordan kulturhistorikeren Arne Bugge Amundsen tenker tekst på. Han skriver i "Historiens tale og talen i historien" (1999) om folkloristens interesse for menneskets tanker og handlinger i fortiden og viser til noen spørsmål man kan stille når man vil gå i dybden på et historisk kildemateriale (Amundsen, 1999, s. 42). Han sier at man innledningsvis bør stille noen ganske enkle spørsmål, og lister opp følgende:

- Hvem handler, taler eller resonnerer i og gjennom teksten?
- Hva er det teksten handler om, hva diskuterer den eller forhandler den om?
- Hvordan diskuterer eller forhandler teksten om sitt tema?
- Hva slags form skjer diskusjonen i?
- Hvorfor er formen slik den er? (Amundsen, 1999, s. 43).

Skal man kunne tolke fortiden ut fra en tekst må man på forhånd klargjøre hva man vil ha materialet til å gi svar på. Det er viktig med en nærlesning av materialet, og å se på hva teksten refererer til, hva som kommuniseres og hvordan det gjøres (Amundsen, 1999, s. 63). Jeg har derfor latt meg inspirere av disse spørsmålene og måten Amundsen

tenker rundt det å gå i dybden på en tekst og gjort det til en del av min tilnærming. Jeg har valgt å ikke forholde meg konkret til hvert enkelt spørsmål og besvart de direkte, men jeg har hatt de i bakhodet som en inspirasjon til hvordan jeg kan nærme meg planene i sin helhet. Amundsen foretar en undersøkelse basert på kildekritikk og forklarer hvordan han gjennom dokumentets tekst og skriftbilde kan nå inn til meningen med det som ytres. Denne meningen kan også ha flere dimensjoner. I mitt tilfelle kan teksten tenkes å ha en dimensjon for de som skrev den, en for de ansatte i kommunen som skal bruke kulturminneplanen som et arbeidsverktøy og en for innbyggerne i kommunen som et historiefortellende dokument. I jakten på denne meningen må man derfor undersøke hvilken form teksten uttrykkes i (Amundsen, 1999, s. 63). I min analyse blir det derfor viktig å holde fokus ved at teksten jeg ser på er en del av en politisk genre og en tradisjon som inngår i en større kulturell prosess. Det er nødvendig å se detaljert på de enkelte delene av planen og den konteksten de inngår i (Amundsen, 1999, s. 66). Jeg ønsker derfor å se på begge kulturminneplanene i lys av seg selv.

Selv om kritisk diskursanalyse som regel tar opp temaer som sosial ulikhet, urettferdighet, kjønn, rasisme, marginalisering, eksklusjon, frihetsberøvelse etc. og er ute etter å analysere "sosiale problemer" diskuterer Skrede også "kulturelle problemer" i sin bok. Dette kan man gjøre ved å kritisk analysere ulike måter kultur blir brukt på og hvordan balansen mellom kulturfeltet og andre politiske felt er i endring (Skrede, 2017, s. 22). Kritisk diskursanalyse søker å analysere de underliggende maktstrukturene og det er først når makt utøves på en måte som har uheldige følger for visse sosiale grupper at den blir en gjenstand for kritisk diskursanalyse (Skrede, 2017, s. 27-28). Det er ikke min hensikt å avdekke en evt. bakenforliggende ideologi i kulturminneplanene, jeg kommer til å ha en pragmatisk tilnærming til kritisk diskursanalyse og bruke de begrepene som hjelper meg å gå i dybden på teksten. Jeg vil gjennom å anvende begrepene på ulike aspekter ved planene se på hva som faktisk blir formidlet og hvordan det gjøres i de to dokumentene. Historiker Kristin Asdal (red) skriver i boken *Tekst og historie* at byråkratiske tekster har sin stil og sine strategier og at de kan forstås som saklige og objektive. En studie av en slik tekst trenger ikke nødvendigvis bety å fjerne disse verdiene og finne en bakenforliggende ideologi, "men å få blick for den rikdommen som kan ligge i slike tekster - bare vi ser litt grundigere enn vi normalt er opplært til å gjøre" (Asdal et al., 2008).

Hva jeg skal se på og hvorfor

Mitt hovedanliggende med denne oppgaven er å undersøke på hvilken måte en kulturminneplan kan si noe om hvordan kulturminnevernet forstås og implementeres lokalt. Gjenspeiler de den tilhørende kommunen og deres forhold til og arbeid med kulturminner? Jeg forholder meg til kulturminnevernet på forvaltningsnivå og skal undersøke hvilket meningspotensial som ligger i planene gjennom å se nærmere på tekst, narrativ struktur og bildebruk. Jeg har valgt å dele analysen i tre deler, og kommer samtidig til å diskutere funnene og se de to planene opp mot hverandre.

Det første av de tre momentene jeg har valgt å se på er tekst. Her har jeg valgt ut forordet i begge planene og skal gjøre en nærlesning av teksten for å se på hva den egentlig kan uttrykke. Siden forordet er det første man møter når man åpner planen gir denne teksten et inntrykk eller skaper en forventning av hva man kommer til å lese videre og sier kanskje noe om kommunens forhold til kulturminnevern generelt? I kritisk diskursanalyse ønsker man å analysere hvordan visse ideologier fremstår som det beste alternativet og at "en kan analysere tekster for å finne ut hvordan alternativer reduseres ved hjelp av språklige virkemidler. Disse trenger ikke alltid å være så "synlige", men de er like fullt mulig å identifisere ved hjelp av ulike tekstanalytiske verktøy" (Skrede, 2017, s. 29). Jeg vil i denne delen av analysen benytte meg av begrepene modalitet, intertekstualitet og antagelser fra kritisk diskursanalyse. Noen verktøy for å se nærmere på hva som faktisk blir formidlet gjennom språket.

I analysens andre del skal jeg se nærmere på hvordan de to planene er lagt opp for å fortelle kommunens historie og hvordan de har valgt å formidle kulturminnene de har vurdert som bevaringsverdige. Jeg kommer ikke til å gå i dybden på teksten, historiene i seg selv eller de enkelte kulturminnene, men jeg skal se på planenes oppsett og hvordan de er organisert, altså den narrative strukturen. Jeg vil undersøke om måten planene presenterer historien og kulturminnene på kan si noe om kommunens forhold til kulturminner og kulturminnevern. I denne sammenheng synes jeg det er interessant å koble planene til museologisk teori og se de i lys av museolog Sofie E. Jensens "ordningsbegrep" som hun presenterer i kapitlet "Udstillingsanalyse af Form og Indhold" i boken *Museumsutstillinger: å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger* (2017). Hun definerer ordningsbegrep som de måter utstillingsprodusenten velger å sortere eller organisere utstillingens gjenstander på.

I kulturhistoriske utstillinger sier Jensen at det er kronologi som har vært det klassiske ordningsbegrepet, men at det også kan være tematikk, typologi, lokalitet eller farge (Jensen, 2017, s. 338). Jeg synes det er interessant å bruke denne teorien beregnet på utstillinger i planene, siden de på samme måte som en utstilling vil formidle en historie. Hvilken type fremstilling brukes i planene og hva har det å si for historien som blir fortalt og kommunen som formidler av historien?

Det tredje og siste punktet jeg vil se på i min analyse er bildebruken i planene. Har bruken av bilder noe å si for hvordan man opplever planen og hva planen formidler? Her vil jeg trekke inn begreper brukt spesielt på bildeanalyse hentet fra multimodal kritisk diskursanalyse. Jeg vil se på bildebruken siden tekst i økende grad inngår i multimodale relasjoner til andre uttrykksformer (Skrede, 2017, s. 90). Om man undersøker regulariteten i bildebruken eller det Skrede kaller bilders grammatikk, kan man undersøke hvordan bilder brukes for å oppnå et meningsfullt hele (Skrede, 2017, s. 91).

På samme måte som tekster ikke har absolutt mening, har heller ikke bilder absolutt mening. Vi kan heller si at bilder har et «meningspotensial». Den analytiske oppgaven blir å vise hva som *kan* kommuniseres, like gjerne som hva som *er* kommunisert (Skrede, 2017, s. 93).

Dette meningspotensialet ble jeg interessert i å undersøke nærmere. Hva kan bruken av bilder faktisk gi uttrykk for? Kan bildene si noe mer enn det vi kan forstå kun via teksten? For å nærme meg disse spørsmålene vil jeg først si litt om bildebruken generelt i planene, før jeg fokuserer på bildene i et spesifikt kapittel. Til slutt vil jeg gå i dybden på et enkelt bilde fra hver plan. Jeg kommer til å introdusere og utdype valget av materiale i selve analyse- og diskusjonsdelen. Jeg kommer også her til å bruke modalitetsbegrepet, og vil under avsnittet om kritisk diskursanalyse forklare mer inngående hva dette begrepet innebærer og hvordan det kan brukes i en multimodal analyse. Det at jeg har valgt å fokusere på disse tre aspektene ved planene er et resultat av grundige gjennomganger av begge kulturminneplanene. På grunnoppgavens formelle rammer har jeg valgt å fokusere på tre innfallsvinkler til kulturminneplanene. De delene jeg har valgt er representative i den forstand at man får innblikk i planen som helhet i tillegg til de enkelte delene, og at en komparasjon av disse kan være med på å besvare min problemstilling.

Kritisk diskursanalyse

Ordet diskurs dekker ofte over en ide om at språket er strukturert i forskjellige mønstre som våre egne utsagn følger når man uttaler seg innenfor forskjellige sosiale domener. Som for eksempel medisinsk diskurs eller politisk diskurs, en diskursanalyse er analysen av disse mønstrene. Man må gå nærmere inn på de forskjellige teoriene for å forsøke å forklare hva en diskurs er, hvordan de fungerer og hvordan man gjennomfører en diskursanalyse. Diskursanalyse er ikke én tilgang, men en rekke tverrfaglige og multidisiplinære tilganger. Tilganger man kan utnytte på mange forskjellige sosiale områder og i mange typer undersøkelser. Men man kan si at diskurs "er en bestemt måte å snakke om å forstå verden (eller et utsnitt av verden) på" (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 9). Diskursanalysen studerer språklige enheter ytret i en gitt kontekst, så språkets rolle i den sosiale konstruksjonen av verden står sentralt. En annen fundamental oppfatning innen diskursanalyse er at språket aldri er et nøytralt medium siden brukeren alltid har et bestemt perspektiv på verden (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 11-12). Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips gjør rede for diskursanalyse i boken *Diskursanalyse som teori og metode* (1999). Boken blir sett på som en relativt grundig innføring i det de kaller diskursanalysens "sosialkonstruktivistiske nøkkelpremisser", som har røtter i fransk poststrukturalistisk teori. Det blir som regel snakket om tre forskjellige innganger til diskursanalyse, som er diskursteori, kritisk diskursanalyse og diskurspsykologi (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Skrede sin bok fungerer som en oppdatering av det Winther Jørgensen og Phillips skriver om kritisk diskursanalyse (Skrede, 2017, s. 14). Boken refererer hovedsakelig til Critical Discours Analysis (CDA), en tradisjon innen kritisk samfunnsforskning og formålet er å gi en innføring i denne tradisjonen (Skrede, 2017, s. 11). Det er Norman Faircloughs teoretiske og metodiske tilnærming til kritisk diskursanalyse som legger grunnlaget for boken (Skrede, 2017, s. 13). Fairclough er professor emeritus i "Language and Social Life" ved Department of Linguistics and English Language ved Lancaster University, i England og blir sett på som en av grunnleggerne av kritisk diskursanalyse (Skrede, 2017, s. 24). Kritisk diskursanalyse blir sett på som en metode for å analysere hvordan språk bidrar til å produsere og reprodusere sosiale forhold og "gjennom å kombinere analyseverktøy fra lingvistikken og teoretiske perspektiver fra samfunnsvitenskapene, søker en å avdekke hvordan språk fungerer ideologisk og bidrar

til å opprettholde maktforhold i samfunnet” (Skrede, 2017, s. 11). En annen grunn til at jeg valgte å forholde meg til denne boken er at Skrede lanserer multimodal kritisk diskursanalyse. Siden kommunikasjon i dag stort sett er multimodal og består av både tekst og bilder gir boken en innføring i et begrepsapparat som kan anvendes på både tekster og visuelt materiale. Boken gir en forståelse av hvordan man går i dybden på et multimodalt materiale og hvordan slike representasjoner kan virke ideologiske. Kritisk diskursanalyse sier at språk er makt, og at bruken av det kan ha mye å si for hva som faktisk blir formidlet. Det er dette aspektet jeg skal undersøke i min oppgave.

Faircloughs nye modell

Fairclough har utviklet en modell for hvordan man kan foreta en kritisk diskursanalyse. Modellen ble først presentert i *Discourse and Sosial Change (1992)* og har siden vært i utvikling. Fra og med boken *Analysing Discourse (2003)* tar Fairclough i bruk en ny modell han har utviklet for kritisk diskursanalyse. I boken blir en presentert for denne nye og ”gjeldene” modellen som tar for seg begrepene sosial struktur, sosial praksis og sosiale begivenheter (Skrede, 2017, s. 32-33). Sosiale begivenheter er første nivå i modellen. Tidligere kalte Fairclough dette nivået kun for tekst, han vil med navneendringen klargjøre at sosiale begivenheter ikke kan reduseres til tekster, men at tekster en del av sosiale begivenheter. På dette nivået er det teksten man går i dybden på, og ord og setninger analyseres grundig (Skrede, 2017, s. 31-32). Det neste nivået i modellen kaller Fairclough sosial praksis. Her ser man på prosessen rundt tekstproduksjon, distribusjon og konsumpsjon. Man bygger videre på tekstanalysen, men skal primært analysere diskursive prosesser over setningsnivå. Man skal forøke å identifisere diskurser som representerer sosiale fenomener fra spesifikke ståsteder. I semiotisk forstand peker Fairclough på primært tre elementer av sosial praksis: genrer, diskurser og stiler, og at språket er en viktig del av sosial praksis (Skrede, 2017, s. 31-33). Det siste nivået i modellen kaller han sosial struktur og brukes for å beskrive samfunnsmessige makroforhold. Sentralt her står forholdet mellom diskurs, makt og ideologi. Fairclough sier at en sosial struktur for eksempel kan være økonomiske strukturer, maktforhold og byråkrati. Som et eksempel på sosial struktur nevner han kapitalismen og hvordan den påvirker sosiale begivenheter i verden (Skrede, 2017, s. 33). Fairclough ønsker med dette å forene tre ulike analytiske tradisjoner, nærlesing av tekst, den fortolkende tradisjonen og den makrososiologiske tradisjonen (Skrede, 2017,

s. 32). Jeg vil i hovedsak forholde meg til nærlesing av tekst og den fortolkende tradisjonen, altså de to innerste nivåene av modellen. Jeg vil derfor gå nærmere inn på språket semiotiske bestanddeler, genre, diskurser og stiler, og hvordan disse blir gjeldene i oppgaven.

Språkets semiotiske bestanddeler

En genre kan være en bestemt måte å kommunisere på, det kan være så mangt men har en gjenkjennbar struktur og kan defineres ut fra kombinasjonen av form, innhold og funksjon. En genre sier noe om tekstens art, intensjon, funksjon og hvordan og hvorfor den sier noe, sett bort ifra det rent innholdsmessige. Skrede definerer genre på to måter: "Den ene er språkbruk assosiert med en spesiell sosial aktivitet . Den andre er at en tekst har blitt "typisk" fordi den innehar karakteristikk som også kan gjenkjennes i andre, lignende tekster" (Skrede, 2017, s. 34). Et eksempel han kommer med er intervju som en spesiell form for genre. Et intervju har en gjenkjennbar struktur hvor vi vet at intervjueren stiller spørsmål og at den som blir intervjuet svarer. Ser man på kulturminneplaner som en genre har de en viss forventet struktur og et visst forventet innhold. Både gjennom Riksantikvarens føringer til form og innhold og hva som forventes av en kommunedelplan (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009).

Diskurser "kan knyttes til ulike posisjoner eller perspektiver ulike grupper av sosiale aktører har. Diskursers innhold vil påvirkes av hvilken genre de forholder seg til – for eksempel om det er en politisk genre, en humoristisk genre, en uformell genre, etc." (Skrede, 2017, s. 35). De er altså forskjellige måter å representere verden på. I mitt tilfelle er kulturminneplanene en del av den generelle kulturminnevernsdiskursen.

Stiler er "semiotiske måter å være på" (Skrede, 2017, s. 36). Det er en spesiell bruk av språket man tar i bruk for å opparbeide en sosial tilhørighet. En bedriftsleder har for eksempel en viss måte å uttrykke seg på, stiler kan også inneholde elementer som ansiktsuttrykk, gester og kroppsholdninger (Skrede, 2017, s. 36).

Kulturminneplanene er politiske dokumenter som er preget av et byråkratisk språk, og som tar i bruk ord og uttrykk mye brukt i kommuneplaner, og i dette tilfellet spesielt knyttet til kulturminneverndiskursen.

Analyseverktøy

Kritisk diskursanalyse ser på samspillet mellom sosiale strukturer, sosiale praksiser og sosiale begivenheter. Noen av de sentrale begrepene som blir beskrevet og som jeg skal bruke i min analyse er modalitet, intertekstualitet og antagelser. Jeg vil derfor beskrive disse begrepene nærmere.

Modalitet betyr "måte", og det handler om hvordan en ytring eller en tekst fremlegger sitt budskap. "Når vi leter etter modalitet i tekster, søker vi etter eksempler hvor folk stiller spørsmål eller påstår noe, eller krever eller tilbyr noe. Modalitet kan derfor sees som talerens måte å uttrykke fakta og holdninger på..." (Skrede, 2017, s. 49). Modalitet er derfor alle måter språket kan uttrykke en holdning til en ytring på. Har vi en ytring uten modale uttrykk hevder den en sannhet (kulturminnevern *er* viktig), men modale ytringer kan uttrykke grader av sikkerhet (planen *skal være* et hjelpemiddel) eller nødvendighet (planen *kan brukes* som et hjelpemiddel). Man kan skille mellom to typer modalitet, epistemisk modalitet og deontisk modalitet. Epistemisk modalitet handler om utveksling av kunnskap og kan gi innsikt i hvilket verdenssyn som fremmes og som påstås som sann og gyldig, epistemisk modalitet kan bestå av både påstander og spørsmål og involverer uttrykk for grader av sikkerhet eller sannsynlighet. Deontisk modalitet handler om utveksling av aktivitet, og sier noe om hvordan vi bør handle i lys av de sosiale omstendighetene som beskrives, både beordringer og tilbud kan sees på som deontisk modalitet. Det er uttrykk for talerens ønsker og vilje og involverer uttrykk for grader av ønskelighet, nødvendighet og tillatelse (Skrede, 2017, s. 50-51). Å lete etter de typiske modalitetsmarkørene som *kan, vil, må, bør, skal* etc. er et lett men effektivt grep når man skal undersøke en teksts modalitet (Skrede, 2017, s. 51). Noen av modalitetsmarkørene er mer kategoriske enn andre, for eksempel er *skal* mer kategorisk enn *kan* og bruken av de kan ha noe å si for hvordan vi forstår en tekst. I første del av analysen vil jeg i stor grad lete etter de ovenfornevnte modalitetsmarkørene og se hvordan de er brukt i teksten og hva det har å si for det planene formidler.

I en tekst kan man skille mellom eksterne og interne tekstrelasjoner. I interne tekstrelasjoner ser man på semiotiske relasjoner innad i teksten, mens i eksterne tekstrelasjoner analyserer man tekstens relasjon til andre tekster. Det er i eksterne tekstrelasjoner vi kan se nærmere på intertekstualitet. Intertekstualitet er studiet av relasjonen mellom en tekst og en annen og hvordan disse tekstene trekker på hverandre. Intertekstuelle relasjoner kan være manifeste, det kan for eksempel bety at

det er brukt referanser i en tekst for å vise at teksten støtter seg på andre tekster. Latent intertekstualitet er når det trekkes på andre tekster uten at det er gjort eksplisitt, tekstprodusenten trenger i dette tilfellet ikke alltid være klar over de intertekstuelle koblingene som gjøres (Skrede, 2017, s. 51-52). I analysens første del vil jeg også se på intertekstuelle relasjoner i planenes forord. Hvilke andre tekster henviser de til og hva har det å si for hvordan kommunens forhold til kulturminnevern forstås slik det er presentert i forordet?

”En viktig forskjell mellom intertekstualitet og antagelser er at intertekstualitet synliggjør forskjeller ved å invitere andre stemmer inn i egen tekst, mens antagelser reduserer forskjeller ved å anta et felles ståsted” (Skrede, 2017, s. 116). Antagelser brukes til stadighet i dagliglivet og de er med på å forme innholdet i en felles grunnforståelse, de er i posisjon til å utøve makt og å opparbeide hegemoniske oppfatninger, derfor er de interessante når man gjør en kritisk diskursanalyse (Skrede, 2017, s. 55-56).

Multimodal kritisk diskursanalyse

Fairclough har alltid vært mest fokusert mot språket, siden han mener dette er den viktigste semiotiske formen for kommunikasjon. Samtidig innser han at tekster i økende grad inngår i multimodale relasjoner. Fairclough har latt seg inspirere av arbeidene til Gunther Kress og Theo van Leeuwen og sier at disse har vært viktige for utviklingen av multimodal kritisk diskursanalyse og at *Reading Images* (2006) ofte er brukt som referanse i arbeidet med multimodalitet (Skrede, 2017, s. 90). Kress og van Leeuwen peker på den store mengden visuelle analyser som gjøres men påpeker at få har studert regulariteter i bildebruken, det som kan omtales som bilders grammatikk. De er interessert i å se på hvordan visuelle elementer kombineres for å oppnå et meningsfullt hele (Skrede, 2017, s. 91). I en multimodal analyse søker man ikke bare mening gjennom tekst, men også gjennom bilder, fargebruk, perspektiver, fonter etc. Analysen er en kombinasjon av å se på alle disse bestanddelene for seg, men også hvordan de fungerer sammen og hva de uttrykker som helhet. Et eksempel Skrede kommer med når det gjelder fargebruk er hvordan et flagg med en sterk rødfarge bedre vil beskrive en stolt nasjon enn hvis flagget hadde en blass rødfarge (Skrede, 2017, s. 96). Skrede går i dybden og forklarer at man kan se etter ulike modalitetsmarkører i visuell forstand når man foretar en bildeanalyse. ”Vi kan spørre hvilke visuelle virkemidler som er brukt, og

hvordan innholdet ville ha endret seg om vi hadde valgt annerledes, det vil si hva slags meningspotensial som ligger i ulik modalitet” (Skrede, 2017, s. 96). Om vi ser på bilder ut i fra en naturalistisk standard, kan vi si at de har høy modalitet når de er til å stole på. Om bildet ikke fremstår naturalistisk, altså som om man hadde sett det i virkeligheten, om for eksempel bakgrunnen er uklar eller fargene tonet, ned kan vi si at bildet har en lav modalitet (Skrede, 2017, s. 96). Kress og van Leeuwen skiller mellom åtte ulike modalitetstyper, og påpeker at det ikke er nødvendig å bruke alle disse i en analyse, men bruke de en ser er relevante for ens materiale. De ulike typene visuell modalitet er representasjon av detaljer, kontekstualisering av bakgrunn, dybde, lys og skygge, lysstyrke, fargemetning, fargemodulering og fargedifferensiering. Her er en oversikt som Skrede presenterer og som kort forklarer de forskjellige typene visuell modalitet.

Representasjon av detaljer	Grader av detaljering, fra den enkleste strektegning til skarpe og detaljerte fotografier.
Kontekstualisering av bakgrunn	Grader av bakgrunn, fra ikke-eksisterende via ufokuserte til maksimalt skarpe og detaljerte bakgrunner.
dybde	Grader av dybde, fra fravær av dybde til maksimalt dybdeperspektiv.
Lys og skygge	Grader av lys og skygge, fra mørke umodulerte bilder til opplyste naturalistiske fremstillinger.
Lysstyrke	Grader av kontrast mellom det mørkeste og det lyseste i et bilde.
Fargemetning	Grader av hvor mettede fargene er, fra full fargemetning til sort og hvitt.
Fargemodulering	Grader av fargemodulering, fra mange nyanser av samme farge til ensfarget flat og umodulert farge.
Fargedifferensiering	Grader av fargespredning, fra mange ulike farger til monokrome farger.

Tabell gjengitt fra Skrede 2017, s 98.

Det er ikke nok å gi bilder en omtrentlig verdi på de ulike modalitetsskalaene. Det sentrale er å redegjøre for hva de ulike modalitetene betyr, hvilken effekt de ulike modale valgene har. Det er dette som skiller multimodal kritisk diskursanalyse fra andre visuelle tilnærminger (Skrede, 2017, s. 100-101).

Jeg vil som tidligere nevnt gå i dybden på hva bildene i planene uttrykker og hva de kan tilføre planene av informasjon. Siden jeg også ser på tekst og struktur og hvordan alle disse tre momentene fungerer sammen og hver for seg er analysen min inspirert av multimodal kritisk diskursanalyse.

3. Å finne mening i kulturminneplaner – analyse og diskusjon

Beskrivelse av kulturminneplanene

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021

Kulturminneplanen til Ullensaker har et hoveddokument og et vedleggsdokument. Hoveddokumentet er *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021 – Plandelen* og er på 104 sider, vedleggsdokumentet er på 33 sider. Planen ble vedtatt 13.06.2017 og er tilgjengelig via kommunens nettsider.³ I teksten brukes gjennomgående begrepet *kulturminnevernplan*, men jeg vil i denne oppgaven bruke begrepet *kulturminneplan* da det er det som blir brukt av Riksantikvaren. Hoveddokumentets innledningen gjør rede for bakgrunnen for planen, formålet med planen og hva som er endret siden forrige plan, i tillegg til definisjon av viktige begreper. Videre er det et kapittel om kulturminnevernets fundament. Dette kapitlet viser til overordnede føringer, forteller om kulturarvens verdier og gjør rede for nye vernekategorier. Kapittel tre tar for seg organiseringen av kulturminnevernet, kulturminneplanens forhold til annet planverk, retningslinjer og rutiner og hvilke virkemidler kommunen har i kulturminnevernet. Videre tar kapittel fire for seg status og utfordringer i kulturminnevernet, og vi får blant annet en oversikt over antall kulturminner i forskjellige kategorier. Kapittel fem er selve handlingsplanen som skal gjelde fra 2017-2021. Her har kommunen beskrevet visjoner, mål og strategier og hva de vil prioritere først. Kapittel seks tar for seg alle de prioriterte kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen. Kulturminnene er kategorisert i verneklassene F og VK1-VK4 der F betyr at objektet er fredet etter kulturminneloven og VK1 er høyeste verneverdi. I planens prioriterte liste står alle kulturminner med verneklasse ned til VK3, mens kulturminner i VK4 er i vedleggsdokumentet. Dette er et nytt system innført med denne planen og er et lignende vernesystem som flere andre kommuner på Romerike benytter seg av. Planen sier at dette skal være med på å lette samarbeidet mellom kommunene og andre sentrale kulturminnemyndigheter.

---

³ <https://www.ullensaker.kommune.no/publisert-innhold/politikk-og-organisasjon/kommuneplaner/>

Oversikten over prioriterte kulturminner er delt inn geografisk i 8 planområder. Hver av disse er igjen delt inn i mindre enheter hvor målsettinger for bevaring av helheten og de høyt vurderte lokalitetene er nedskrevet. I kapittel syv fortelles "Fortellingen om Ullensaker". Det har de valgt å gjøre gjennom 10 historier fra de siste tre hundreårene (fra 1700-tallet frem til i dag). Historiene representerer 10 samfunns- og kulturhistoriske områder som i stor grad har vært med på å prege kommunen. Her inkluderer planen også den immaterielle kulturarven og vår eldste historie, de automatisk fredede kulturminnene. Til hvert tema er det skissert bevaringsmessige utfordringer og fremmet forslag til konkrete tiltak. Det er også knyttet til lister med eksempler på kulturminner og -miljøer som dokumenterer historien i dag. De ti fortellingene er landbruk, forsvaret, handel, ferdsel, embetsverk og samfunnsbygging, industri og produksjon, bolig og bosetting, byggeskikk og arkitektur, kulturelt mangfold og det 20. Århundrets kulturminner. Kapittel åtte er oversikten over alle vedleggene som er i det andre dokumentet.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028

Kulturminneplanen til Rælingen er delt opp i tre dokumenter. Første dokument er *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028 – Plandel* og er på 41 sider. Det andre dokumentet er *Vedlegg A – Delområder med registreringer og verdivurderinger av kulturminner og kulturmiljøer i Rælingen* og er på 142 sider. Det tredje dokumentet er *Vedlegg B-E* og er på 9 sider. Planen ble vedtatt 08.11.2017 og er tilgjengelig via kommunens nettsider.⁴ I teksten brukes gjennomgående begrepet kulturminneplan, det samme som jeg bruker i denne oppgaven. Det første dokumentet, plandelen, er delt inn i fire kapitler. Det første kapitlet som er innledningen tar for seg planens formål, planens oppbygging og virkeområde og hvordan arbeidet med planen har foregått. Videre tar kapittel to for seg bakgrunn for planen og status. Det fortelles blant annet om lovverket, overordnede føringer, endringer siden forrige plan og tilknytningen til annet planverk. Kapittel tre tar for seg historie og kulturminner i Rælingen, og det fortelles kort om kommunens historie helt fra 10 000 år tilbake i tid. Vi får en oversikt over ulike grupper kulturminner i Rælingen og hvilke kulturminner som er veldig sentrale. Planen har også et avsnitt om kulturminner som en fremtidig ressurs

---

⁴ <https://www.ralingen.kommune.no/kommunedelplan-for-kulturminner-og-kulturmiljoer-2017-2028.6075926-282834.html>

og kulturminner i kommuneforvaltningen. Kapittel fire er planens handlingsdel som tar for seg planens forskjellige temaområder med ulike mål og tiltak. I Rælingens plan er registreringen og vurderingen av kommunens kulturminner i et eget vedlegg, *Vedlegg A*. Kulturminnene er organisert i 28 delområder som er geografisk avgrenset sett i sammenheng med tettheten av verneverdige objekter og kulturmiljøer.

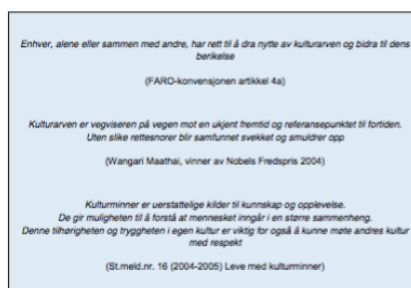
Planen sier at valgene av prioriterte kulturminner er gjort på grunnlag av en befaring gjennomført av kommunen, tidligere SEFRAK-registreringer, bygdehistorie fra Rælingen, Norske gårdsbruk, samt den forrige kulturminneplanen. De verneverdige objektene er gitt en verneverdi i tallskala fra 1-4, der 1 er høyeste verneverdi. I tillegg er det kategoriene F og H, der F betyr at objektet er fredet gjennom kulturminneloven og H betyr at objektet eller kulturmiljøet er regulert gjennom Plan- og bygningsloven med hensynssone.⁵ Det er et ganske likt kategoriseringssystem som i Ullensaker hvor de også rangerer kulturminnene på en skala fra 1 til 4. Det siste dokumentet er *Vedlegg B-E* og inneholder en liste over automatisk fredede kulturminner i Rælingen, en oversikt over kulturminner og kulturmiljøer med juridisk vern, en oversikt over støtteordninger og informasjon om nettverk for kulturminner og kulturmiljøer.

Planenes forord

En del av noe større

Jeg vil først ta for meg forordet i Ullensakers kulturminneplan.⁶ Det består av en egen uthevet rute som inneholder tre sitater i tillegg til to korte avsnitt under ruten. I den uthevede ruten er det gjengitt tre sitater som på hver sin måte beskriver betydningen av å bevare kulturminner. Det første sitatet er et utdrag av FARO-konvensjonens artikkel 4a: "Enhver, alene eller sammen med andre, har rett til å

Forord

Ullensakers første kulturminneplan ble vedtatt i 1999, rullert for første gang i 2008 og rulleres i 2016 for andre gang. Den har status som kommunedelplan for å tydeliggjøre forankringen i kommunens planverk. Den skal påvirke de beslutninger som tas til daglig i forvaltningen i en retning som er i samsvar med lov, forskrifter og langsiktige retningslinjer i samfunnsutviklingen.

Planen uttrykker kulturpolitikkenes visjon, strategier, målsettinger og tiltak for kulturminnevernet i Ullensaker. Det foreslås et prioritert handlingsprogram for de første årene som må knyttes til de årlige budsjettprosessene. Gjennomføring av tiltak forutsetter et bredt samarbeid mellom private eiere og offentlig og frivillig sektor. Planen er viktig for å bevare fortellingen om Ullensaker også for fremtidige generasjoner.

Figur 1: forordet i Ullensakers kulturminneplan

⁵ Hensynssone bevaring: et avgrenset område i kommuneplanens arealdel eller i reguleringsplaner der det skal tas spesielle hensyn, angitt i bestemmelser og/eller retningslinjer. Plan- og bygningslovens § 11-8 c gir mulighet til å avsette slike områder for å sikre bevaring av kulturminner av regional og/eller lokal verdi.

⁶ En leservennlig versjon av forordet ligger under vedlegg

dra nytte av kulturarven og bidra til dens berikelse” (2005). FARO-konvensjonen er Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet og skal gi føringer for hvordan kulturminnevernet ivaretas i de gjeldene landene. Konvensjonen peker på at kulturminner og kulturmiljøer ikke er viktige i seg selv, men grunnet meningen og bruken mennesker knytter til dem og verdiene de representerer (COUNCIL OF EUROPE, 2005). Konvensjonen slår fast at kulturminner er viktige og tilskriver kulturminnene egenskaper. Henvisningen til FARO-konvensjonen plasserer Ullensaker i en Europeisk sammenheng, de peker utover seg selv og viser at på samme måte som i Europa er Ullensakers kulturminner viktige. Konvensjonen peker på at det er den lokale tilskrivningen av mening som er avgjørende for hvordan kulturminnene oppfattes og forvaltes. Med kulturminneplanen skal kulturarven aktualiseres og gjøres viktig for innbyggerne i kommunen.

Videre er et sitat fra vinneren av Nobels fredspris i 2004 Wangari Maathai: ”Kulturarven er vegviseren på vegen mot en ukjent fremtid og referansepunktet til fortiden. Uten slike rettesnorer blir samfunnet svekket og smuldrer opp”. Her er det valgt et sitat fra en nå avdød afrikans kvinnelig miljøvernforkjemper. Sitatet fra 2004 er fortsatt relevant i dag, da ikke alle nobelprisvinnere er opptatt av kulturarv og setter det på dagsorden. Sitatet var også med i forordet i Ullensakers tidligere plan fra 2008 i tillegg til at det er det første en møter i St.meld. nr. 16. Ved å bruke akkurat dette sitatet gir planen uttrykk for at kommunen støtter opp om Maathai som fredsprisvinner i tillegg til at de plasserer seg selv som en del av verden. Men siden sitatet også er med innledningsvis i St.meld. nr. 16 vil jeg anta at sitatet var lett tilgjengelig og at det i like stor grad også gjenspeiler tankene fra det overordnede nasjonale kulturminnevernet.

Det tredje sitatet er fra St.meld. nr. 16: ”Kulturminner er uerstattelige kilder til kunnskap og opplevelse. De gir muligheten til å forstå at mennesket inngår i en større sammenheng. Denne tilhørigheten og tryggheten i egen kultur er viktig for også å kunne møte andres kultur med respekt”. Med dette gir planen inntrykk av at Ullensaker er en kommune som er trygge på seg selv, og at de dermed også er åpne for andre. Det er et tidstypisk utsagn, som peker på at vi lever i en mangfoldig verden. Er vi trygge på oss selv og vår kultur, kan vi lettere forstå viktigheten av andres kultur. Planen gir inntrykk av at Ullensaker er en mangfoldig kommune og at kulturminnevernet er viktig for alle innbyggerne i kommunen.

Alle disse sitatene er intertekstuelle relasjoner, og nærmere bestemt en manifest intertekstualitet. Det betyr at teksten tar i bruk referanser for å tydeliggjøre at den støtter seg på andre tekster (Skrede, 2017, s. 52). Planen peker utover seg selv, og ved å vise til disse sitatene understreker teksten at Ullensaker er en del av Norge, deretter en del av Europa og til slutt en del av verden. Teksten sier med dette at Ullensaker er en del av noe større. Sitatene peker på hvorfor det er viktig å bevare kulturminnene og hva det bidrar positivt med til samfunnet, og sitatene autoriserer hvorfor en "liten" kommune som Ullensaker skal drive med kulturminnevern. Det blir på denne måten etablert en kontekst for kulturminnevernet som helhet.

I de to første sitatene er kulturarv ordet som blir brukt. Gjennom FARO-konvensjonen og Maathai blir begrepet satt i flere perspektiver. Har bruken av begrepet noe å si for hvordan vi forstår teksten? Slik jeg tolker det i disse sitatene blir ikke begrepet brukt synonymt med kulturminner, som ofte er vanlig i byråkratiske tekster (Løkka & Hylland, 2014). Forordet bruker sitatene for å sette kulturminnene inn i kulturarvskonteksten. Det å skulle bevare eldre bygg, som jo er et vesentlig mål med kulturminneplaner, blir her gjort til en viktig puslespillbrikke i det totale kulturminnevernet. Det er rike sitater basert på hvem de kommer fra, men også i seg selv. Kulturarv blir ofte beskrevet som noe større og mer altomfattende, som et begrep som dekker noe overordnet (Eriksen, 2009). På denne måten innleder forordet med å vise til kulturminner som del av en større arv. Noe som er viktig å ta vare på for at samfunnet skal holde sammen og som alle har ansvar for å føre videre. I det siste sitatet trekkes vi tilbake til det mer lokale kulturminnevernet. Her er det begrepet kulturminner som brukes, og det beskrives hvordan de i seg selv kan være en kilde til kunnskap og opplevelse, i tillegg til å hjelpe oss å se viktigheten av andres kultur. Her snakker vi ikke lenger om noe overordnet, men om de rent fysiske kulturminnene.

Alle sitatene er påstander som peker på betydningen av kulturminner og kulturminnevern. Om vi går grundigere inn i språket og ser på dets modalitet, leser jeg i forordet til Ullensakers plan at kulturarven *er* vegviseren på veien mot en ukjent fremtid og referansepunktet til fortiden, kulturminner *er* også uerstattelige kilder til kunnskap og opplevelse. Her hevder planen en sannhet, den bruker ikke epistemisk modalitet for å uttrykke grad av sikkerhet, som at kulturarven *kan* være vegviser eller at kulturminner *kan* være uerstattelige kilder. Planen stiller ingen spørsmål til om det faktisk er viktig med kulturminnevern men bestemmer allerede i forordet at det er

viktig. Man ser også bruken av deontisk modalitet som handler om utveksling av aktivitet, og kan sees på som talerens ønsker og vilje (Skrede, 2017, s. 50-51). Her sier sitatene noe om bruken av kulturarven og hvordan vi kan dra nytte av den. Man leser at alle har rett til å dra nytte av kulturarven og bidra til dens berikelse. Den er viktig for at samfunnet ikke blir svekket og smuldrer opp og for at vi skal kunne møte andres kultur med respekt. De fleste vil synes det er viktig å utnytte sin rett til noe, man vil helst unngå et svekket samfunn som smuldrer opp og man vil som regel ønske å møte andres kultur med respekt. Planen gir innledningsvis inntrykk av at det ikke finnes noe annet alternativ enn å ha et velfungerende kulturminnevern som tar vare på kulturminnene på en god måte.

Videre i forordet, under ruten med sitater er det to mindre tekstavsnitt. Det første avsnittet forteller kort om når planen ble til og at den er et resultat av to foregående planer. Videre står det: "Den har status som kommunedelplan for å tydeliggjøre forankringen i kommunens planverk. Den skal påvirke de beslutninger som tas til daglig i forvaltningen i en retning som er i samsvar med lov, forskrifter og langsiktige retningslinjer i samfunnsutviklingen" (Ullensaker kommune, 2017, s. 1). Her gir teksten en kort forklaring av planens status og hvordan den skal påvirke kulturminnevernet. Også her kan man se grundigere på bruken av modalitetsmarkører. Planen *har* status og planen *skal* påvirke de beslutninger som tas til daglig i forvaltningen. På denne måten sier ikke teksten at planen *kan* påvirke beslutningene, men gjennom språkbruken tas et standpunkt om at den faktisk gjør det.

I det siste avsnittet står det "Planen uttrykker kulturpolitikkenes visjon, strategier, målsettinger og tiltak for kulturminnevernet i Ullensaker" (Ullensaker kommune, 2017, s. 1). Videre at planen vil foreslå et prioritert handlingsprogram som må knyttes til de årlige budsjettprosessene. Når avsnittet begynner med *planen uttrykker* kommuniserer teksten tydelig at dette er noe planen faktisk gjør, og det stilles ingen spørsmål til om den faktisk gjør det. Man skal ikke være i tvil om at dette er et dokument med betydning og handlingskraft. Helt til slutt står det: "Gjennomføring av tiltak forutsetter et bredt samspill mellom private eiere og offentlig og frivillig sektor. Planen er viktig for å bevare fortellingen om Ullensaker også for fremtidige generasjoner" (Ullensaker kommune, 2017, s. 1). Her kommer også et eksempel på deontisk modalitet, da det skrives at for å kunne gjennomføre de rette tiltakene *forutsetter* det et bredt samspill mellom private eiere, og offentlig og frivillig sektor. Det

er ingen oppfordring til samarbeid de kommer med, de påpeker at det må til for at man skal greie å utføre de bestemte tiltakene. Når det avslutningsvis står at planen er viktig for å bevare fortellingen om Ullensaker også for fremtidige generasjoner pekes det fremover i tid. På denne måten gjøres planen aktuell også som et historiedokument som i lang tid fremover kan gi kunnskap.

Men hvem er det egentlig kommunen snakker til gjennom denne teksten?

Gjennom oppfordringen til eiere og frivilligheten til å engasjere seg i kulturminnevernet forsøker teksten å nå ut til flere enn de ansatte i kommunen. Men teksten er preget av et byråkratisk språk, den er kortfattet og kan virke stikkordspreget og fremstår veldig generell. Hva vil det egentlig si at forvaltningen skal tas i en retning som er i samsvar med lov, forskrifter og langsiktige retningslinjer i samfunnsutviklingen? Hvem har bakgrunn for å vite hva disse retningene er? Teksten er tilsynelatende ment for alle, men den er skrevet av forvaltningen og blir med det en del av det autoriserte kulturminnevernet. Planen definerer hva som blir sett på som kulturminner, og hvordan og hvorfor de er viktige å bevare (Smith, 2006, s. 87). Med dette henvender teksten seg i større grad til de som allerede er en del av kulturminneverndiskursen og som har en kjennskap til overordnede føringer. Allikevel skaper teksten en forventning om at man senere i planen skal kunne få mer bakgrunnsinformasjon om kulturminnevernet, hvordan det skal håndteres i Ullensaker og hva som er Ullensakers historie. Mitt inntrykk gjennom teksten er at planen skal være kommunens svar på de overordnede føringene i kulturminnevernet.

Historien om oss

Forordet i Rælingen sin kulturminneplan er lagt opp som mer eller mindre sammenhengende tekst på ca. en halv side.⁷ Planen begynner med å fortelle at forrige plan ble vedtatt i 2001 og at det nå var nødvendig med en ny plan. Det står at siden den gang har flere kulturminner blitt endret eller fjernet

FORORD

Gjeldende kulturminneplan ble vedtatt 2001. Flere verneverdige kulturminner har blitt fjernet eller har blitt mer eller mindre ombygget. I tillegg er nyere kulturminner kommet til, og blitt aktuelle som verneverdige objekter.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturminner vil gjelde for perioden 2017 til 2028.

Det er lettest å forstå verdien av storslåtte og unike kulturminner. Dukkestuen som bestefar satte opp nede i hagen er ikke allment viktig på samme måte som middelalderkirken. Den kan likevel ha stor verdi for oss selv, fordi den er med på å fortelle historien om oss. Disse aller nærmeste minnene må vi selv ta ansvar for. Andre kulturminner er viktige for nærmiljøer, eller kanskje hele kommunen. Da har vi et felles ansvar - enten gjennom det frivillige kulturvernet i regi av f.eks. historielag, eller på kommunenivå. Noen kulturminner er viktige for hele regionen, og ansvaret må da plasseres hos fylkeskommunen.

Det kan være utfordrende å legge til rette for vekst og endring samtidig som vi skal ta vare på verdifulle kulturminner og kulturmiljøer. Men utviklingen kan også åpne nye muligheter for kulturminnevernet: med en voksende og stadig mer sammensatt befolkning blir det ekstra viktig med inkludering og tilgang til nye møteplasser for å bygge gode lokalsamfunn. Her kan kulturminner spille en rolle ved at de bidrar til tilhørighet, de styrker steds karakteren, og de beriker opplevelser når vi er på tur i naturen eller i bebygde omgivelser.

I handlingsprogrammet ønsker vi å gjenspeile et bredere og mer helhetlig kulturminnevern. Det innebærer blant annet større vekt på tilgjengelighet, formidling og verdiskaping knyttet til kulturminner. Vi ønsker å styrke samarbeidet med lokalsamfunnet, eierne og frivilligheten.

Vi håper at planen vil bli et godt redskap i arbeidet for å ta vare på og bruke kulturanven vår.

Figur 2: forordet i Rælingens kulturminneplan

⁷ En leservennlig versjon av forordet ligger under vedlegg

og at nye objekter er kommet til og blitt aktuelle for vern. Teksten påpeker også at planen vil gjelde for perioden 2017 til 2028. Videre kommer dette avsnittet:

Det er lettest å forstå verdien av storslåtte og unike kulturminner. Dukkestuen som bestefar satte opp nede i hagen er ikke allment viktig på samme måte som middelalderkirken. Den kan likevel ha stor verdi for oss selv, fordi den er med på å fortelle historien om oss. Disse aller nærmeste minnene må vi selv ta ansvar for. Andre kulturminner er viktige for nærmiljøer, eller kanskje hele kommunen. Da har vi et felles ansvar – enten gjennom det frivillige kulturvernet i regi av f.eks. historielag, eller på kommunenivå. Noen kulturminner er viktige for hele regionen, og ansvaret må da plasseres hos fylkeskommunen. (Rælingen kommune, 2017a, s. 3)

Planen argumenterer her helt innledningsvis for at det lille også kan være verdifullt. Det er en oppfordring til privatpersoner om selv å bevare de små tingene som er viktige for en selv og egen identitet. Videre beskrives det hvem som har ansvar for forvaltningen på de andre nivåene. Det ligger en innforstått moral i dette avsnittet, det totale kulturminnevernet i kommunen må være et felles ansvar, det er noe som gjelder alle og her beskrives det hvordan man skal fordele dette ansvaret. Det er en tekst med mye patos, og bruken av pronomener som 'oss' og 'vi' skaper en følelse av noe nært og lokalt. Dette er til stor forskjell fra Ullensaker sin plan som går "tøffere" ut og peker på vi, som en del av noe større.

Planen kommer med en påstand som sier at kulturminner *er* viktige for nærmiljøer eller kanskje hele kommunen, dette er som tidligere nevnt også et eksempel på modalitet. Først slår forordet fast at kulturminner er viktige for nærmiljøer, så noe litt mer usikkert at de *kanskje* også er viktige for hele kommunen. Men det er viktig at de bevarer, enten av det frivillige kulturminnevernet som for eksempel historielag eller av kommunen selv. Det blir derimot litt uklart hvem som faktisk har ansvaret for kulturminnene med kommunal betydning, er det kommunen eller er det historielaget? Hvordan fordeler de eventuelt disse oppgavene? Siden dette kun er planens forord tenker jeg også at dette kommer tydeligere frem senere i planen. Videre avskriver teksten kommunen for ansvaret av kulturminner med regional betydning og plasserer dette hos fylkeskommunen. Sammenlignet med Ullensakers tekst snakker denne teksten mer til innbyggeren enn til de som allerede er en del av kulturminnediskursen. Ved å nevne ting som dukkestuen fra bestefar henvender teksten seg med en gang til enkeltpersoner, mange kan kjenne igjen personlige ting som på samme måte er viktige for en selv og ens egen identitet.

Videre i forordet nevnes utfordringen med å legge til rette for vekst i kommunen samtidig som det skal tas vare på verdifulle kulturminner, men at dette også kan åpne for nye muligheter for kulturminnevernet.

Med en voksende og stadig mer sammensatt befolkning blir det ekstra viktig med inkludering og tilgang til nye møteplasser for å bygge gode lokalsamfunn. Her kan kulturminner spille en rolle ved at de bidrar til tilhørighet, de styrker steds karakteren, og de beriker opplevelser når vi er på tur i naturen eller i bebygde omgivelser. (Rælingen kommune, 2017a, s. 3)

Her beskriver planen en stadig mer sammensatt befolkning, og at det da er ekstra viktig å få til en god inkludering. Teksten beskriver på en noe innpakket måte utfordringene kommunen møter med et økende multikulturelt samfunn og deres ønske om at kulturminner *kan* være en av løsningene. Planen uttrykker at kommunen ønsker å bevare "historien om oss", og at de på denne måten forsøker å inkludere også de som kommer utenfra. Teksten uttrykker at alle skal kunne bli en del av Rælingen og at kulturminnene da kan være til hjelp.

I det siste avsnittet beskriver teksten hva kommunen ønsker å gjenspeile med det nye handlingsprogrammet i planen.

I handlingsprogrammet ønsker vi å gjenspeile et bredere og mer helhetlig kulturminnevern. Det innebærer blant annet større vekt på tilgjengelighet, formidling og verdiskapning knyttet til kulturminner. Vi ønsker å styrke samarbeidet med lokalsamfunnet, eierne og frivilligheten. Vi håper at planen vil bli et godt redskap i arbeidet for å ta vare på og bruke kulturarven vår (Rælingen kommune, 2017a, s. 3).

Det står at kommunen *ønsker* å gjenspeile et bredere og mer helhetlig kulturminnevern, ikke at de faktisk *gjør* det. Avsnittet sier også at de *ønsker* å styrke samarbeidet med lokalsamfunnet, eierne og frivilligheten, ikke at de *skal* få til et styrket samarbeid. Til slutt er det skrevet at de *håper* planen vil bli et godt redskap, ikke at planen *skal* være det.

Er det slik at kulturminnevern er viktig eller at det bør være viktig? (Skrede, 2017, s. 87-88). Det kommer selvfølgelig an på hvem man spør, men ut i fra teksten til Ullensaker svarer deres kulturminneplan at det er viktig. Teksten til Rælingen gir også inntrykk av at kulturminnevern er viktig, men den uttrykker samtidig at kulturminner *kan* være en del av løsningen på for eksempel økt kulturforståelse, identitet, tilhørighet og trivsel, ikke at det er den eneste og rette løsningen. Når Rælingens tekst bruker modalitetsmarkører som *kan*, *ønsker* og *håper* og Ullensakers tekst bruker *er*, *har* og *skal*, uttrykker de ikke et like bastant syn på viktigheten av kulturminner. Jeg tror nok at hensikten og den bakenforliggende tanken om at kulturminnevern er viktig er den

samme hos Rælingen som hos Ullensaker, men at språket i Rælingens plan i større grad gir uttrykk for at de er en mindre og ikke like "fremadstormende" kommune. Ullensakers plan går hardere ut, med et mer byråkratisk språk som sier at kulturminnevern er viktig. På denne måten virker introduksjonen deres mer profesjonalisert og rettet mot forvaltningen, mens Rælingens plan virker mer personlig og rettet mot innbyggerne. Samtidig er det en intertekstuell relasjon i begge forordene som gjenspeiler det Miljøverndepartementet sier i Meld. St. 35 og som jeg siterte helt innledningsvis i oppgaven på side 1.

På samme måte som arkeolog Stephanie Moser i artikkelen *The devil is in the detail* stiller spørsmålstegn til en utstillings introduksjonstekst og hvorvidt den gir en følelse av hva vi har i vente (2010, s. 27), kan vi stille det samme til kulturminneplanenes forord. Tekstene skaper på hver sin måte forventninger til resten av planen. Jeg får inntrykk av at planene kommer til å presenterer den "optimale" løsningen på kulturminnevernet i kommunen i tillegg til å gi en mer inngående kunnskap om lokalhistorien og kulturminnene. Forordene uttrykker på hver sin måte at kulturminneplanen er kommunens svar på kulturminnevernets overordnede føringer.

Planenes narrative struktur

Jeg skal se nærmere på hvordan de to planene er lagt opp for å fortelle og formidle kommunens historie. Jeg kommer ikke til å gå i dybden på historien i seg selv eller de enkelte kulturminnene, men jeg skal se på planenes oppsett, hvordan de er organisert og hva de har valgt å fokusere på, altså den narrative strukturen. Dette skal jeg gjøre gjennom å se på kapitlet som beskriver og forteller om kommunens historie og selve registreringen og vurderingen av kulturminnene. Jeg skal undersøke om måten kommunen har valgt å presentere egne kulturminner og historie på kan si noe om kommunen og dens forhold til og arbeid med kulturminner.

Fortellingen om Ullensaker

I planen til Ullensaker kommune er de fem første kapitlene viet innledning, overordnede føringer, kulturminnevernets organisering, status og utfordringer og handlingsplan. I kapittel seks og syv går planen nærmere inn på de enkelte kulturminnene og historier kommunen mener det er viktig å formidle. Det er disse to

kapitlene jeg skal se nærmere på. Kapittel seks er en oversikt over prioriterte kulturminner og kulturmiljøer i kommunen, de er delt inn geografisk i åtte planområder. Disse planområdene er 100 Kløfta, 200 Jessheim, 300 Borgen, 400 Sand, 500 Gardermoen, 600 Mogreina, 700 Nordkisa, 800 Algarheim. Hver av disse er igjen delt i mindre enheter hvor det er nedskrevet målsettinger for bevaring av området som helhet og en liste med høyt vurderte lokaliteter. Til hvert av planområdene er det også knyttet til et kart som viser området. For eksempel er på planområde 200 Jessheim igjen delt inn i elleve mindre områder. Under hvert av disse områdene er det kort forklart hva og hvor området er. På det første av disse elleve områdene som heter *2.1 Døli, Langeland og Trøgstad* er det forklart at dette er "Leirjordsbygda ved Trondheimsveien sør for Jessheim" (Ullensaker kommune, 2017, s. 44). Nedenfor på siden er det listet opp målsetting for området som helhet, hvor et av målene blant annet er å "bevare Trondheimsvegens (Kongevegens) løp gjennom landskapet mest mulig uendret" (Ullensaker kommune, 2017, s. 44). Under her igjen er det listet opp høyt vurderte lokaliteter sortert etter gårds og bruksnummer. Et eksempel er "1/1 Øvre Trøgstad (vpl 201-4, VK3)", her viser nummeret i parentes grunnkretsnummeret og hvilken vernekategori kulturminnet har. Det er også en beskrivelse av kulturminnet:

Tun som er flyttet fra det gamle fellestunet og representerer gårdslandskapet på Trøgstad etter jordskiftet rundt 1900. Bebyggelsen har blandet alderspreg. Hovedbygningen er et tidstypisk, godt bevart sveitserhus som markerer tunet som en del Trondheimsvegens kulturmiljø på en fin måte (Ullensaker kommune, 2017, s. 44).

I denne delen gir planen en ryddig og strukturert oversikt over kommunens prioriterte kulturminner og kulturmiljøer. Planen tar oversiktlig for seg område for område, den lister opp og forklarer hva som er vurdert til bevaring og hvorfor kommunen mener de forskjellige lokalitetene er viktige å bevare og i hvilken vernekategori de tilhører.

Videre i kapittel syv formidles hovedtrekkene ved Ullensakers historie. Her fortelles de ti historiene kalt *Fortellingen om Ullensaker*, hvor hver Historie tar for seg forskjellige samfunns- og kulturhistoriske områder. Planen sier at disse fortellingene er med på å formidle hovedtrekkene i Ullensakers historie. Fortellingene har kommunen også gitt ut i et eget hefte, her presenteres historiene litt mer i dybden enn det vi får presentert i planen og med flere fotografier. I dette heftet kommer det frem at det er tidligere kulturminnekonsulent i Ullensaker kommune, nåværende generalsekretær i Fortidsminneforeningen Ola H. Fjeldheim som har skrevet tekstene (Fjeldheim, 2009), noe som ikke fremkommer i selve plandokumentet. Til hver av historiene presentert i

planen er det skissert bevaringsmessige utfordringer og fremmet forslag til konkrete tiltak for en bedre bevaring og formidling. Det er også knyttet til lister med eksempler på kulturminner og –miljøer som dokumenterer historien, dette er som vedlegg til planen. De forskjellige fortellingene planen formidler er landbruk, forsvaret, handel, ferdsel, embetsverk og samfunnsbygging, industri og produksjon, bolig og bosetting, byggeskikk og arkitektur, kulturelt mangfold og det 20. århundrets kulturminner. Videre i kapittelet formidler planen også litt om kommunens immaterielle kulturarv og hvorfor den er viktig for kommunen. Det nevnes blant annet språk, dialekter, sang, dans, utøvende kunst, ritualer, sosiale skikker, tradisjonelle håndverksferdigheter og kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen som eksempler på immateriell kulturarv og at dette for veldig mange er en kilde til identitet med forankring i historien. Planen forklarer at museene og flere foreninger er med på å ivareta den immaterielle arven og at formidling av den er med på å skape økt oppmerksomhet og interesse og er et viktig virkemiddel for bevaring (Ullensaker kommune, 2017, s. 98). Planen går også nærmere inn på de automatisk fredede kulturminnene, også kaldt fornminner, som er kulturminner som er fredet av kulturminneloven.⁸ Planen skiller mellom flere typer automatisk fredede kulturminner og beskriver også hvordan forvaltningen av disse skal foregå. Kulturminner som nevnes er blant annet faste kulturminner, kulturminner under bakken, gravhauger, vegfar, fangstgroper, tjæremiler, anlegg for fremstilling av jern og kull, og løse kulturminner. Her peker planen tilbake på Ullensaker som sted, og viser at her er det spor av folk langt tilbake i tid.

Rælingen – et historisk riss

Kulturminneplanen til Rælingen er lagt det opp på en annen måte. I kapittelet *Historie og kulturminner i Rælingen* inneholder planen først et kort historisk riss over Rælingens historie på ca. en side. Dette er som overskriften sier et *kort* historisk riss, planen begynner med å fortelle om de første menneskelige spor fra eldre steinalder og videre utviklingen helt opp til vår egen tid. Videre beskriver planen de ulike gruppene med kulturminner man finner i Rælingen. Første punkt på lista er fornminner, altså de automatisk fredete kulturminnene. Videre er det kulturminner knyttet til landbruket.

---

⁸ Automatisk fredede kulturminner: kulturminner fra oldtid til middelalder, altså tiden før reformasjonen i 1537. Objektene er da fredet direkte etter teksten i kulturminneloven uten særskilt vedtak.

Dette er i hovedsak kulturminner på de forskjellige gårdsbrukene, og det fortelles at det er gårdsbebyggelse som blir sett på som Rælingens mest i øyenfallende kulturminner. Så kommer kulturminner i skogen og skogbruksrelaterte kulturminner, tekniske kulturminner, tettstedsrelaterte kulturminner, kirker og til slutt skolebygninger. Videre har planen en egen liste over enkeltobjekter og kulturmiljøer som skiller seg ut og som blir sett på som ekstra viktige å bevare. I dette kapittelet tar planen også for seg kulturminner som en fremtidig ressurs og kulturminner i kommuneforvaltningen. Planen peker blant annet på problemet med at kulturminner ofte blir den tapende part i møte med profesjonelle motparter med økonomiske motiver i plan- og byggesaker. Det pekes på at kulturminneplanen i denne sammenheng er et viktig hjelpemiddel for kommunens saksbehandlere og at alle objekter med en verneverdi mellom 1 og 4 må anses som viktige kulturminner i kommunen.⁹

Registreringen og vurderingen av kulturminner er i et eget vedlegg, *Vedlegg A: Registrering og vurdering av kommunens kulturminner. Delområder 1-28*. Her gjør planen først rede for vurderingskriteriene som er lagt til grunn for valg av kulturminner, som alder, historisk betydning, miljøverdi, tilgjengelighet, sjeldenhet, representativitet og autentisitet. Vurderingene er basert på en befaring av kommunen og tidligere registreringer som SEFRAK, bygdehistorie fra Rælingen, Norske gårdsbruk, samt den forrige kulturminneplanen. De verneverdige objektene er som sagt gitt en verneverdi i tallskala fra 1-4, der 1 er høyeste verneverdi. I planen står det også at "det kan forekomme kjente verneverdige objekter som ikke er med i denne registreringen, og at det sikkert er en rekke hittil ukjente objekter som ikke er med" (Rælingen kommune, 2017b, s. 7). Registreringen av kulturminner er delt inn i 28 delområder som er geografisk organisert og avgrenset med tanke på tettheten av verneverdige objekter og kulturmiljøer innenfor et område, eller med tanke på at kulturminnene kan sees i en logisk sammenheng med hverandre. Rekkefølgen på delområdene er valgt på grunnlag av gårdsnummer på eiendommene og strekker seg fra sør i bygda til nord. De to siste delområdene som omfatter gamle veier og kulturminner i skogen tar for seg hele kommunen samlet (Rælingen kommune, 2017b, s. 7). Sammenlignet med Ullensaker sin plan som har 8 overordnede planområder har Rælingen valgt hele 28 delområder, men hvert område fokuserer ikke på like mange objekter som i Ullensaker. Ser vi for

---

⁹ En tallskala utviklet for å sette verdien på de verneverdige objektene og som blir brukt i de fleste kommunale kulturminneplaner.

eksempel på *Delområde 2 Narvestad med Jamesberg. Gnr 77/1*, tar området kun for seg ett gårdsbruk. Det blir først presentert et fotografi av kulturminnet eller området med en forklarende tekst, i dette tilfellet våningshuset på gården, før det står listet opp kulturminnets lokalisering, formell status, historikk, hvilke registreringer som er gjort i området fordelt på nyere tids kulturminner og fornminner, videre en vurdering av verneverdi og en begrunnelse for vern, og til slutt forslag til tiltak. Under vurdering av verneverdi og begrunnelse for vern står det:

Gårdstunet på Narvestad er komprimert og helhetlig med bebyggelsen plassert i firkantstruktur, og med rester etter eldre frukthage i ytterkant. Bebyggelsen er et flott landemerke langs Fylkesveg 120, og består av flere eldre, verneverdige bygninger. Tuftene etter plassen Jamesberg er uvanlig godt bevarte, og det er fremdeles lett å se hvor de ulike bygningene har stått. I tillegg er landskapet rundt plassen urørt med bratte raviner (Rælingen kommune, 2017b, s. 15).

Her gis en grundig forklaring til hvorfor kommunen mener det er viktig å bevare gårdsbruket Narvestad. Det kommer en nokså grundig fortelling om gårdens historie under historikk, i tillegg til en forklaring til alle registreringene som er gjort på området, i dette tilfellet er det kun registrert nyere tids kulturminner. Videre er det presentert et kart av delområdet hvor alle kulturminnene er markert og det er angitt hvilken vernekategori de har. Til slutt kommer en detaljert liste med alle de aktuelle kulturminnene og hvordan de er vurdert fra lav, middels og til høy verdi etter kriteriene aldersverdi, historisk verdi, miljøverdi, tilgjengelighet, sjeldenhet, representativitet, autentisitet og til slutt hvilken vernekategori de endte opp med. I dette tilfellet er det listet opp 8 ulike kulturminner på gården Narvestad, gårdstunet med våningshus, bu, låve, hønsehus, garasje og frukthage, kjellerhull under vognskjul, gamleveien, kongeveien, rester etter middelalderveien, tufter etter våningshus, kjeller og låve samt hage og kulturlandskap på Jamesberg, rydningsrøyser og til slutt gammel kulturmark.

Planene sett opp mot hverandre

Min analyse viser at Rælingens plan går mer i dybden på beskrivelsen av hvert enkelt kulturminne, i tillegg til at registreringen er organisert på en annen måte. Dette fungerer fint i denne planen siden kommunen ikke har like mange vurderte objekter som de har i Ullensaker. Det ville blitt veldig mye om denne planen skulle gått like mye i dybden som Rælingens plan gjør. Det forklares på en ryddig og oversiktlig måte hva kommunen ønsker å bevare og hvorfor objektet er vurdert som bevaringsverdig. Ullensakers plan har på sin side også en beskrivelse til hvert vurderte kulturminne men

ikke like dyptgående som hos Rælingen. Av egen erfaring fra kulturminneseksjonen hos Akershus fylkeskommune så jeg nytten av en god kulturminneplan som gikk i dybden på hvert enkelt kulturminne når det kom til behandlingen av plan- og byggesaker. Det gjør jobben til saksbehandlerne mye mer effektiv da man raskt kan få relevant og vesentlig informasjon om de enkelte kulturminnene og hvordan kommunen har vurdert de. Men dette legger også mye ansvar og makt på kulturminneplanene, og min erfaring tilsa at om et objekt ikke er registrert i kulturminneplanen ble det heller ikke ansett som viktig å bevare, om det ikke er snakk om kulturminner med nasjonal verdi. Det kreves derfor at det ligger en skikkelig jobb i bunnen når kommunen skal lage en slik plan, skal den sikre kommunens kulturminner kreves det et grundig registreringsarbeid. Rælingens plan er grundig og går i dybden på hvert enkelt kulturminne. Men som vi så tidligere står det også i planen at viktige kulturminner ikke nødvendigvis er inkludert i registreringen, noe som kan skape forvirring. Ullensaker har en egen kulturminnekonsulent med ansvar for kulturminnevernsaker. Med denne fagkunnskapen innad i kommunen trengs det kanskje ikke en like dyptgående beskrivelse av hvert enkelt kulturminne enn om personen som behandler kulturminnesakene ikke hadde en like spisset kulturminnekompetanse. Rælingen har tidligere ikke hatt en egen kulturminnekonsulent, men har nå opprettet en prosjektgruppe som jobber spesielt med kulturminner. Gruppen består av tre personer fra utbyggingsservice og en fra kultur- og fritidsenheten (Nilsen, 2019). Kanskje har denne gruppen i større grad nytte av en mer dyptgående kulturminneplan siden de kommer fra forskjellige fagfelt? Ser man på disse registreringene som noe mer enn kun et hjelpemiddel for saksbehandlerne, men også som et oppslagsverk for kommunens befolkning gir Rælingens plan en grundigere forklaring rundt hvert enkelt kulturminne. Er man en historieinteressert innbygger og er ute etter informasjon om enkeltobjekter får man mer inngående informasjon i Rælingens plan, da planen til Ullensaker ikke går like i dybden på hvert enkelt kulturminnene.

Kronologi har vært det klassiske ordningsbegrepet i kulturhistoriske utstillinger (Jensen, 2017, s. 338), siden kulturminneplanene også er formidlere av kulturhistorie er det interessant at begge planene forteller sine historier basert på tematikk. Selv om Rælingens plan i tillegg har en veldig kort kronologisk fremstilling de kaller "Et historisk riss", er det fortellingene under "ulike grupper kulturminner" som får mest plass i planen. En tematisk fremstilling kan velge ut og fremheve spesielle hendelser

eller temaer som er viktige (Jensen, 2017, s. 338). Planen kan med dette bli mer fokusert på de temaene som har vært avgjørende for kommunens historie som helhet. Siden en kulturminneplan ikke kan fortelle hele historien til kommunen gjøres det et utvalg kommunen selv mener er viktig og representativt. Mens Ullensakers plan formidler "Historien om Ullensaker" gjennom ti små fortellinger lister Rælingens plan opp ulike typer kulturminner i kommunen. Men planen har på samme måte som Ullensakers plan en forklarende tekst og litt om historien rundt hvert av "typene" kulturminner. Ullensakers plan presenterer historien gjennom forskjellige samfunns- og kulturhistoriske temaer, mens Rælingens plan forholder seg mer til ulike grupper av kulturminner. For eksempel har Rælingens plan kirker som en egen gruppe av kulturminner mens i Ullensakers plan går kirkebygg under temaet "embetsverk og samfunnsbygging". På denne måten forteller de en mer sammensatt historie og kirkene blir plassert i en større sammenheng enn kun som kirkebygg. Ullensakers plan vekker hos meg en større interesse og nysgjerrighet, de ti historiene virker mer forlokkende å lese enn "ulike grupper kulturminner i Rælingen". Her ser jeg for meg en liste med ulike typer kulturminner, ikke at det faktisk blir fortalt interessante historie til hvert av punktene. Under registreringsdelen er kulturminnene og historien de bærer med seg organisert etter ordningsbegrepet lokalitet. Et grepet som på en oversiktlig måte gjør det enklere å lokalisere kulturminnet i kommunen og å se det i sammenheng med omkringliggende kulturminner. Det skaper en oversikt over området som helhet og kan si noe om hva som har preget forskjellige deler av kommunen.

Planenes bruk av bilder

Ved første øyekast på planenes forside er det stor forskjell på hvordan de fremstår. På forsiden av Ullensakers plan ser vi i tillegg til overskrift og kommunevåpen et fotografi plassert ca. midt på siden. Bildet er av en liten, gul stue i utkanten av et skogholt. Rundt stua er det barn som spiller i korps. Bildet er preget av et dramatisk lys og det er litt røyk eller dis som kommer fra venstre side og som omringer barna i front. Barnas bevegelser og bruk av instrumenter får en til å føle lyden og stemningen gjennom bildet. Man får en følelse av liv og røre. På forsiden av kulturminneplanen til Rælingen ser vi en bakgrunn i gradert grønn, fra litt under midten på venstre side går det buede linjer som svinger seg opp mot øverste høyre hjørne. Øverst i venstre hjørne er kommunevåpenet

plassert og på nedre del under de buede linjene er tittelen på planen og kommunens slagord "Trivselskommunen med nærhet til Østmarka og Øyeren", forsiden inneholder ikke noe bilde eller fotografi. Dokumentene er preget av ulike bildekonvensjoner, og det er Ullensakers forside som treffer min oppmerksomhet. Den fremstår mer innbydende og bildet vekker en nysgjerrighet. Hva er egentlig dette for et slags bilde? Og hva er historien bak det? Rælingens forside fremstår ved første øyekast litt mer anonym og kjedelig. På den andre side forsøker planen å minne om noe hyggelig. Med den grønne bakgrunnsfargen i tillegg til slagordet henviser forsiden til naturen og marka, noe som hos mange kan skape hyggelige assosiasjoner. Den allikevel tydelige forskjellen på planenes forside gjorde at jeg fikk lyst til å se nærmere på bildebruken i planene. Siden språk er makt og bildene er med å påvirke språket har de noe å si for hva som blir formidlet. Bildene kan påvirke leseren og de kan være med på å forsterke planens mening. For å undersøke nærmere hva som ligger i bildebruken til de to planene skal jeg først si noe om bildebruken i planene generelt før jeg konsentrerer meg om bildene i et kapittel og til slutt går i dybden på et spesifikt bilde fra hver plan.

KOMMUNEDELPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØ 2017-2021

Ullensaker kommune

Plandelen

HTIK 29.5.2017
FSK 6.6.2017
KS 13.6.2017

RÆLINGEN KOMMUNE

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017 - 2028

PLANDEL
Vedtatt i kommunestyret 8.11.2017

Trivselskommunen med nærhet til Østmarka og Øyeren

Figur 3

Figur 4

LOCAL!

I planen til Ullensaker er bildene plassert i sammenheng med teksten. Det er ikke veldig store bilder men de er bakt inn i teksten på en måte som belyser eller forklarer det som er skrevet i det aktuelle avsnittet. Det er for eksempel bilder av enkelte kulturminner, kulturmiljøer og bilder knyttet til aktiviteter eller formidling av kulturarven i kommunen. Det er også en beskrivende tekst som forklarer hva vi ser på hvert bilde og hvem som har tatt det. Det er en tydelig og klar bruk av bildene som gir en ekstra dimensjon til teksten og de fleste bildene er av god kvalitet med klare og tydelige farger. Det er brukt fotografier i store deler av dokumentet bortsett fra i oversikten over de prioriterte kulturminnene, der er det kun et kartutsnitt som viser til det aktuelle området kulturminnene tilhører. Bildene som skiller seg mest ut i planen og som er brukt i litt forskjellige sammenhenger i dokumentet er bilder fra et fotoprojekt kalt LOCAL! Også bildet jeg beskrev på forsiden av Ullensaker sin plan er fra dette prosjektet.

Bildene fra LOCAL!-prosjektet er et resultat av Norske kunstforeningers prosjekt NåDa, et prosjekt for ungdom i alderen 12 til 18 år som omhandler samtidskunst og kulturarv. Ideen er at ungdommer i samarbeid med en kunstner skal skape kunstprosjekter med utgangspunkt i lokale kulturminner. Norske kunstforeninger fikk 1,5 millioner kroner fra Sparebankstiftelsen DNB til utviklingen av prosjektet. Håpet og ønsket med prosjektet er at man gjennom samtidskunsten kan øke bevisstheten rundt egen kulturell identitet og stedet man bor. Prosjektet skal gi ungdommene innsikt i kulturminner og samtidskunst og forhåpentligvis føre til engasjement, lokalt samhold og at ungdommen ser verdien av å være aktive i kunst- og kulturminneforeninger (Norske kunstforeninger, 2018?). Ullensaker kunstforening fikk igjen 35.000 kroner til sitt prosjekt, som skulle omhandle kulturminner og actionfoto i Ullensaker. Først fikk ungdom i lokalmiljøet et fotokurs med fotograf Emil Kjos Sollie som selv er fra Ullensaker. Det var han som hadde ideen om å fotografere kulturminner i kombinasjon med kultur- og idrettsaktiviteter. Det ble valgt ut kulturminner med langt historisk tidsspenn, alt fra en gammel gravhaug til 60-talls hus. Med kulturminnene som bakgrunn skulle det fotograferes aktiviteter som korps, motorcross, cheerleading, sjakk, vannski og mer. Det ble et veldig vellykket prosjekt og bildene ble vist på utstillingen LOCAL! i Galleri Jessheim i oktober 2016. Bildene skaper en spennende kontrast mellom actionfylte aktiviteter og lokal historie, man ser kulturminnene på en ny måte og de gir

et moderne blikk på Ullensakers historie. Tidligere kultursjef i Ullensaker, Marit Lødemel sa den gang at "Prosjektet er et strålende eksempel på hva som er mulig å få til når noen bringer inn ny inspirasjon, og hvor flere jobber sammen, lag, foreninger, enkeltpersoner, kommunen, ungdom, foreldre og grunneiere" (Sparebankstiftelsen, 2018). Ved å ta i bruks disse bildene i kulturminneplanen viser dokumentet hvordan kommunen allerede arbeider med kulturminner, og at de dermed er godt på vei med arbeidet for å nå planens mål og visjoner for kulturminnevernet.

Beskjeden bildebruk

I planen til Rælingen, som består av en plandel og et eget vedlegg med de prioriterte kulturminnene, ser vi en ganske annen bruk av bilder. De eneste bildene vi finner i plandelen er fire store bilder i full A4 størrelse plassert ved begynnelsen av de fire kapitlene. Bildene har ingen forklarende tekst, så vi får ikke noe informasjon om hva det er vi ser, hvor det er, eller hvem fotografen er. Bildene fremstår ikke i en videre god kvalitet, de har en ganske dårlig oppløsning og blir i de fleste tilfellene uklare og ute av fokus. Bildene fremstår mindre profesjonelle enn bildene i Ullensakers plan. Ved innledningskapitlet er det et bilde av en gruppe mennesker sett bakfra på vei mot et bygg som minner om et gammelt industribygg. Man kan tenke seg at det er en gruppe på guidet tur, men er man ikke lokalkjent i Rælingen vet man ikke hvor eller hva dette er et bilde av. I kapitlet om bakgrunn og status er det plassert et bilde som viser noen mennesker, kanskje en familie, på tur oppover en sti omringet av markblomster og trær og man ser et vann i bakgrunnen. Heller ikke her får vi vite hva dette bildet har med kulturminner eller kulturminnevern å gjøre, men man kan jo tenke seg at det er en familie fra Rælingen som da mest sannsynlig går i et område med kulturhistorisk verdi i og med at det er brukt i planen. Ved kapitlet "Historie og kulturminner i Rælingen" er det plassert et bilde av et kulturlandskap med en rød låve litt bak i landskapet, dette er som også beskrevet i planen det type kulturlandskap som er mest typisk og fremtredende i kommunen. Ved det siste kapitlet som er handlingsdelen er det plassert to bilder over hverandre som til sammen utgjør en A4 side. Det øverste viser et bygg med stillaser rundt, og man kan tenke seg at det er et kulturminne under restaurering. På bildet under er det avbildet en mann som tar en nærmere kikk på noe som ser ut som et gammelt trehus. Her ser man en mulig sammenheng ved at bildet viser at kulturminner blir undersøkt og restaurert, men man får heller ikke her vite hva det

aktuelle bygget er. Jeg vil ikke si at bildene i denne delen av planen fungerer som en forlengelse eller forklaring av teksten. Vi får ikke en beskrivelse av hva vi ser og bildene er ikke inkludert i teksten på samme måte som i Ullensakers plan. Bildene fungerer her på en annen måte ved at de blir en innledning til hvert kapittel og noe å hvile øynene på. De fungerer som små pauser i dokumentet. I vedlegg A (2017b) med oversikten over de prioriterte kulturminnene ser vi derimot en helt annen bildebruk. Selv om også dette kapitlet starter med et stort bilde i A4 størrelse som i likhet med de andre forteller oss lite om hva eller hvor bildet er tatt, er det også bilder tilknyttet hvert delområde i registreringen. Som tidligere nevnt er registreringen av kulturminner fordelt på 28 delområder i Rælingen sin plan og til hver av disse områdene er det et bilde som viser et aktuelt kulturminne eller kulturmiljø. Her er bildene inkludert i selve teksten, det er bilder som fremstår med en bedre kvalitet enn de store bildene i plandelen. Bildene har også en tilhørende tekst som forteller hva vi ser, men heller ikke her står det hvem fotografen er. På denne måten fungerer bildene i denne delen av planen godt, de gjør at man lettere forstår hva slags type kulturminne det er snakk om og det er selvfølgelig lettere å få en forståelse av kulturminnet og dets kvaliteter når det er avbildet.

Kapitlene i bilder

For å gå nærmere inn på bildebruken i planene har jeg valgt å fokusere på kapitlet i planene som skal fortelle kommunens historie. Bilder kan være en måte å fortelle historie på, og kulturminnene kan i denne sammenheng være med å si noe om hvem vi er og hvem vi har vært. I Ullensakers plan er dette kapittel 7 *Fortellingen om Ullensaker*, og i Rælingens plan er det kapittel 3 *Historie og kulturminner i Rælingen*. Siden bruken av bilder er gjennomgående lik i planene har jeg valgt å fokusere på disse to kapitlene. Det blir et mindre utvalg å forholde seg til og å kunne gå dypere inn i, samtidig som det gir ett uttrykk for hva som er gjeldene for planene i sin helhet. Mens Rælingens plan som tidligere nevnt kun har et stort bilde helt i begynnelsen av kapitlet, har Ullensakers plan hele 17 bilder. Av disse 17 bildene er 10 bilder av hus eller bebyggelse, 1 er av forsvarsanlegg, 2 er av landskap og 4 omhandler arkeologiske kulturminner, enten selve kulturminnet eller bilder knyttet til arbeidet med arkeologiske kulturminner. Bildet i Rælingens plan viser et typisk kulturlandskap i Rælingen, med grønnkledde enger, litt skog i forkant, en rød låve plassert ganske midt i bildet pluss noen andre gårdsbygninger plassert litt mer i bakkant. Ca. halvparten av bildet er

landskap og bygg, mens resten er himmel. Bildet har litt dårlig oppløsning og virker derfor ufokusert og uklart, men fargene virker nokså naturalistiske. De fleste bildene i Ullensakers plan fremstår ganske naturalistiske, med et naturlig lys og med naturlig gjengitte farger, de er en ren beskrivelse av kulturminnet eller viser arbeid med kulturminner. Men også blant disse bildene er det brukt to bilder fra fotoprojektet LOCAL! Det ene av de er tatt i en stridsvognskytebane i Trandumskogen og det andre er tatt ved Ullensakers eneste bevarte mølle, Kauserud. Siden det kun er et bilde i det aktuelle kapittelet i Rælingen sin plan vil jeg også velge ut et bilde fra Ullensaker sin plan å gå i dybden på. Jeg velger derfor å se på bildet fra Kauserud mølle. Selv om dette bildet er en tydelig motsetning til Rælingen sitt bilde og jeg kunne valgt et landskapsbilde som i større grad er likt, synes jeg denne sammenligningen beskriver bildebruken i planene på en god måte, også fordi bildene fra LOCAL!-prosjektet går igjen flere steder i planen. Bildene er derfor gode representere for inntrykket jeg får av bildebruken i begge planene.

Låve VS. actionfoto

Av de åtte modalitetsmarkørene jeg nevnte tidligere og som kan være til nytte når man skal analysere bilder, skal jeg nå forholde meg til fire av dem. Jeg skal se på hvilket meningspotensial som kan ligge i hver av dem og hvilken effekt ulik visuell modalitet kan ha. En av markørene er kontekstualisering av bakgrunnen. Er den ikke-eksisterende eller ufokusert, eller er den skarp og detaljert? (Skrede, 2017, s. 98). Bildet i Rælingens plan viser et landskap de fleste vil gjenkjenne som typisk for kommunen. Den røde låven er det mest iøynefallende av kulturminnene i Rælingen. Er man ikke veldig godt kjent kunne dette

Figur 5

ha vært tatt flere steder i kommunen. Det er som sagt heller ingen tekst som forklarer hvor det er tatt eller hvilken gård som er avbildet. Fordelen med et slikt landskap er at

mange kjenner det igjen som et typisk norsk landskap, og at man da lettere kan forestille seg konteksten som sin egen. Siden bildet er så stort og fremstår litt uskarpt i planen, gir det inntrykk av at det er tatt litt raskt og uten godt fotoutstyr. I fotografiet

Figur 6

fra Kauserud mølle er bakgrunnen en helt annen, i forkant er det et barn som kjører vannski på en elv og i bakgrunnen ser vi mølla på høyre side og et skogholt til venstre. Bildet knytter seg mer spesifikt til det bestemte stedet, siden det kun er en bevart mølle i Ullensaker og det står skrevet under bildet hva og hvor det er. Bildet fokuserer på aktiviteten og på mølla, det er skarpt, tydelig og gjør at veldig mange små detaljer kommer tydelig frem.

Bruken av farger har mye å si for hva et bilde uttrykker og ser man på fargemetning, fargemodulering og lysstyrke i bildene kan de ha mye å si for hva et bilde uttrykker eller hvilken mening det bærer med seg. Fargene i Rælingens bilde fremstår ganske naturlige, kanskje med en ørliten grad av økt fargemetning, da gresset fremstår ganske grønt og låven ganske rød. Men likevel framstår bildet som en naturalistisk gjengivelse av fargene slik som de faktisk er. Bildet fra Ullensakers plan fremstår mye mer bearbeidet. Fargemetning, fargemodulering og lysstyrke er brukt på en bestemt måte for å bedre få frem kvalitetene i bildet. Om man ser for seg en skala av modalitet som går fra "mindre enn virkelig" til "mer enn virkelig" hva angår naturalistisk standard (Skrede, 2017, s. 126), vil jeg si at fargemetningen og bruken av lys og skygge her er litt over en naturalistisk standard. En økt fargemetning er et grep ofte brukt i reklamebransjen og ofte referert til som "sansenes modalitet". Bli reklame presentert med en økt fargemetning er det ofte et grep for å øke produktets emosjonelle påvirkning på tilskueren (Skrede, 2017, s. 100). Bildet har også en høy grad av fargemodulering ved at bildet får frem mange nyanser i fargene. Alt i alt er bildet behagelig å se på samtidig som det er livlig og iøynefallende. På denne måten fungerer

bildet mer som en reklameplakat over kulturminnevernet i Ullensaker, og hvordan de gjennom moderne kunst tenker kulturminnevern på en moderne og fremtidsrettet måte.

Når jeg ser barnet på vannski og vannet som spruter opp etter, får jeg et inntrykk av fart. Felles med de andre bildene i prosjektet er at de er øyeblikksbilder av action eller en aktivitet frosset i tid. Tempoet man opplever i bildet kan ha noe å si for meningsinnholdet, for eksempel er det sånn at det blant folk er en rådende fasinasjon for fart. Noe som ofte er begrunnet i en antagelse om at det som er langsomt er kjedelig og ineffektivt (Skrede, 2017, s. 122). Den farten jeg tolker i bildet gir en fornemmelse av begeistring og spenning, det i kombinasjon med fargebruken er med på å gjøre bildet interessant og fascinerende. Jeg synes også bildet fra Kauserud mølle hjelper til med å underbygge planens budskap om å få kulturminnene frem i lyset og å ta de i bruk på en ny måte. Ønsket for kulturminnevernet visualiseres gjennom alle bildene fra LOCAL!-prosjektet, nemlig å synliggjøre kulturminnene og historien, gjøre dem aktuelle og vise at de kan være et hjelpemiddel i arbeidet med å skape tilhørighet og identitet til kommunen. I tillegg gir de et uttrykk for alle mulighetene barn og unge i Ullensaker har til å drive med forskjellige aktiviteter samtidig som de viser bredden i kommunens kulturarv. Det er en stor motsetning til bildet av låven i Rælingens plan. Låven og det omkringliggende landskapet blir et utsnitt av kulturlandskapet i Rælingen. Mens Ullensakers bilde er aktivt, bruker tempo og på den måten ser fremover, viser Rælingens bilde noe naturalistisk og stillestående og kanskje evig? Selv om bildet av den røde låven som "alltid" har stått der av meg oppfattes som kjedeligere, kan det allikevel representerer noe bestandig og historisk. Et utsnitt av kulturarven i Rælingen som har vært viktig for utviklingen av kommunen og som fortsatt er viktig i dag. Bildet viser til det mest typiske kulturlandskapet i kommunen og er samtidig noe de fleste kan gjenkjenne eller relatere seg til.

Bildet er som sagt plassert som en introduksjon til kapitlet "Historie og kulturminner i Rælingen". Det fungerer som en pause mellom kapitlene og noe å hvile øynene på før man leser videre. Motivet er på denne måten passende, siden det viser det mest typiske av kulturminnene i kommunen. Den røde låven er varig og historisk og representerer bondelandskapet. Jeg får inntrykk av at kulturminnene er over alt og at Rælingen i seg selv er et kulturminne. Det hadde gjort mye med inntrykket til planen om bildene som ble brukt var av bedre kvalitet, både når det kommer til farger, oppløsning

og motiv. Bildet i Ullensakers plan er plassert sammen med den av de ti fortellingene som heter "Industri og produksjon". Her er det en tydelig sammenheng mellom bilde og tekst. Teksten forteller kort om industrihistorien til kommunen som for det meste knyttet seg til utnyttelsen av naturressurser som skog og vannfall, samt videreføring av landbruksprodukter (Ullensaker kommune, 2017, s. 92). Det blir blant annet nevnt at det var mølledrift ved Kauserud allerede på 1300-tallet. Et av tiltakene som står beskrevet under dette avsnittet i planen er å "bidra til å finne alternative bruksområder for industribygg som har gått ut av bruk" (Ullensaker kommune, 2017, s. 93). På denne måten gir bildet en gjengivelse av mølla som kulturminne samtidig som det er med på å belyse arbeidet kommunen gjør med kulturminner. Bildet viser hvordan de på en ny måte har tatt i bruk kulturminnet. Bildet fungerer som en beskrivelse av historien samtidig som det kan forstås som et svar på det nevnte tiltaket om alternative bruksområder for industribygg som ikke lenger er i bruk. Mølla er nå også en del av et moderne kunstprosjekt som skaper engasjement hos lokale ungdom og lokalbefolkningen generelt, da bildene blant annet blir brukt i utstillinger og som illustrasjoner i kulturminneplanen. Mølla blir en representant for det bestandige, mens ungen på vannski en representant for tiden vi lever i nå og hvordan fortiden er tilstede i dag. Bildet brukes for å berike teksten og det formidler noe som ikke like lett kan sies ved hjelp av ord (Skrede, 2017, s. 93).

Så hvordan gjenspeiler planenes bildebruk kommunens forhold til kulturminner og kulturminnevernet? Inntrykket jeg fikk av planenes forside stemmer godt overens med bildebruken generelt i de to planene. Planen til Ullensaker gjenspeiler i større grad en kommune som stolt viser frem kulturarven og arbeidet kommunen legger ned i kulturminnevernet. I planen beskrives ønskene for kulturminnevernet og med bildene viser planen at kommunen allerede er godt i gang med arbeidet. Selv om Rælingens plan bruker bilder på en god måte i registreringsdelen av planen er det ikke en aktiv bildebruk i selve plandokumentet, noe som kunne vært med på å berike teksten og ikke minst kontekstualisere det som står skrevet. Det at planen til Ullensaker bruker bilder i tråd med hvordan reklamegenren bruker bilder, understreker at planen viser frem og "reklamerer" for kommunens kulturarv og hvordan det aktivt arbeides med kulturminnevern i kommunen. Planen fronter kommunen som mer innovative og fremtidsrettet. Siden språk er makt og bildene er med å påvirke språket har de noe å si for hva som blir formidlet. Bildene forsøker å påvirke leseren og de kan være med på å

forsterke planens mening. Forskjellen jeg ser i de to planene kan også være et resultat av ressursene som er lagt ned i arbeidet med planen. Jeg får et tydelig inntrykk av at Ullensaker er en større kommune med flere resurser og midler tilknyttet arbeidet med kulturminneplanen enn det Rælingen er.

4. Konklusjon – et identitetspolitisk verktøy

Ved å analysere to kommunale kulturminneplaner har målet vært å se på hvordan kulturminnevernet forstås og implementeres lokalt og hvordan dette kommer til uttrykk i planene. Jeg ville se på om planen i seg selv gjenspeilet den tilhørende kommunen og om den kunne si noe om kommunens forhold til og arbeid med kulturminner. Jeg har forholdt meg til planene som multimodale tekster og sett på hva tekstene faktisk gir uttrykk for. Grunnet oppgavens formelle rammer valgte jeg å gå i dybden på tre forskjellige aspekter ved planene. Jeg tok først for meg planenes forord og så på hvordan språket ble brukt og hva det hadde å si for det teksten formidlet. Videre så jeg på planenes narrative struktur og hvordan de er organisert for å fortelle og formidle kommunens historie. Dette gjorde jeg gjennom å se på kapitlet som beskriver og forteller om historien i kommunen og delen av planene som inneholder selve registreringen og vurderingen av kulturminnene. Til slutt i analysen så jeg på bildebruken i de to planene og hva den hadde å si for hvordan planene leses og forstås. Jeg valgte disse tre aspektene fordi jeg synes de gir et representativt bilde av planene i sin helhet og de ga meg et godt utgangspunkt for å kunne svare på hvordan kulturminnevernet forstås og implementeres lokalt, og om kulturminneplanene gjenspeiler de tilhørende kommunene.

Et interessant funn i min analyse er hvor tett planene faktisk er knyttet opp mot den tilhørende kommunen. Ved hvert av de tre aspektene ved planene jeg så på fant jeg særegenheter som gjenspeilet kommunen. Dette er interessant fordi de i utgangspunktet skal være bygget opp og skrevet med bakgrunn i Riksantikvarens mal for en kulturminneplan. Noe som kanskje skulle tilsi at de fremsto mer objektive og generelle. Men siden føringene fra Riksantikvaren ikke stiller absolutte krav til innhold og oppsett, sett bort i fra at de skal være politisk forankret, skinner forholdene i kommunen tydelig igjennom.

I forordet til Ullensaker uttrykkes det at kulturminner *er* viktige for kommunen og at de *skal* ha et godt fungerende kulturminnevern. Tekst kan sees på som en variant

av TINA-prinsippet¹⁰, som er en typisk politisk retorikk hvor spesifikke politiske synspunkter blir sett på som det eneste rette og det eneste alternativet (Skrede, 2017, s. 116). Forordet innleder med tre sitater som uttrykker at kulturminnevernet i kommunen er viktig, de viser både til nasjonale og internasjonale føringer og plasserer derfor Ullensaker som en del av noe større, som en del av Norge og som en del av verden. Teksten er preget av et byråkratisk og profesjonalisert språk og virker mer rettet mot forvaltningen enn mot innbyggerne. Forordet til Rælingen er mer personlig, det uttrykker at det lille også er betydningsfullt og at kulturminnevernet er et felles ansvar blant alle innbyggerne i kommunen. Bruken av pronomen som 'vi' og 'oss' gir en følelse av noe nært og lokalt. Det er et mer beskjedent språk som uttrykker at kulturminner kan være en del av løsningen på ulike utfordringer i samfunnet, ikke at de er den faktiske løsningen. Teksten er mer rettet mot innbyggerne i kommunen enn det teksten til Ullensaker er. Hensikten til de to tekstene er imidlertid den samme; begge kommunene ser viktigheten av å bevare kulturminner og å ha et godt fungerende kulturminnevern. Men gjennom språket uttrykkes det at den ene kommunen er mindre og ikke like "fremadstormende" som den andre.

Som vist er også planenes oppsett og struktur ulik mellom de to kommunene. Ved første inntrykk virker planen til Ullensaker mer profesjonelt utformet ved at den er et ryddig, oversiktlig og strukturert dokument, mens planen til Rælingen virker litt mer tilfeldig og raskere utformet. Når jeg ser på planene som historiefremidlere er det en tematisk historiefremstilling. På denne måten fokuseres det på de temaene som har vært viktige for utviklingen av kommunen, sammenlignet med om planen tok for seg hele den kronologiske utviklingen. Forskjellen er at det gjøres på en litt mer interessant måte i Ullensakers plan. Den formidler som sagt kommunens historie gjennom ti fortellinger, historier som er tilrettelagt for å spre informasjon til kommunens innbyggere. Dette viser til hvordan kommunen allerede jobber med formidling av kulturminner og historie til innbyggerne. Planen til Rælingen beskriver de ulike typene kulturminner i kommunen og forteller litt om historien rundt de under hvert punkt. Dette blir mer en oppramsing av type kulturminner i Rælingen enn en fortelling planen ønsker å formidle til innbyggerne. Når det kommer til selve registreringen og vurderingen av kulturminner, inngår den som en del av hoveddokumentet i Ullensakers

---

¹⁰ TINA-prinsippet: "There is no alternative", slogan av Margaret Thatcher. Uttrykket ble brukt av Thatcher om påstanden om at markedsøkonomien var det eneste systemet som fungerte og at debatten rundt dette var over.

plan mens den er et eget vedlegg i planen til Rælingen. Det kom også frem av analysen at planen til Rælingen går mer i dybden på hvert enkelt kulturminne enn Ullensakers plan og dermed fungerer den godt som et oppslagsverk også for innbyggere i kommunen. Det er tydelig at det er denne registreringsdelen av planen til Rælingen som har fått mest fokus og fremstår som viktigst.

Mine analyser viste også stor forskjell i planenes bildebruk. Ullensakers plan har brukt bilder gjennomgående i planen og som en del av teksten, de har bilder av god kvalitet som viser kulturminner eller arbeidet med kulturminner og formidling. Bildene viser til hvordan kommunen allerede jobber med kulturminner og kulturminnevern og på denne måten "reklamerer" planen mer for kommunens kulturarv. I Rælingens plan ser vi bilder som ikke virker like gjennomtenkte, i hoveddokumentet er ikke bildene en del av teksten men de fungerer som en pause mellom hvert kapittel. Bildene her fremstår i dårligere kvalitet og det kommer ikke like tydelig frem hva de ønsker å formidle med bildene. Bildene viser mindre av kommunens kulturminner og arbeidet de har lagt ned i kulturminnevernet. Men også når det kommer til bildebruk skiller registrerings- og vurderingsdelen til Rælingens plan seg ut. I dette vedlegget ser vi en helt annen bildebruk. Det er bilder knyttet til hvert av delområdene planen tar for seg og som viser det aktuelle kulturminnet til området, det fremstår også i en bedre kvalitet og det er en beskrivelse til hvert bilde. Både når det kommer til oppsett av tekst og bildebruk tyder det på at det er denne delen av planen som har blitt viet mest arbeid og fremstår som mest bearbeidet. Kommunen har utviklet et godt hjelpemiddel til kommuneansatte, samtidig som det fungerer bra som et type oppslagsverk for interesserte innbyggere. At Ullensakers plan tar i bruk bilder fra fotoprojektet LOCAL! viser at kommunen tenker kulturminnevern på en ny måte gjennom moderne kunst. Hva som blir sett på som et kulturminne i Ullensaker skrives frem av kulturminneplanen. I bildet fra Kausrud mølle, er mølla kulturminnet og fungerer som et slags anker. Den representerer det bestandige og historiske. Samtidig fronter planen at kommunen er innovativ og fremtidsrettet gjennom bildet av gutten på vannski. Bildet forsterker planens mening og viser at kommunen følger med i tiden, de er moderne. I motsetning står bildet av den røde låven i Rælingens plan som et uttrykk for det tradisjonelle og bestandige. Låven som "alltid" har stått der er for mange lett gjenkjennbar og representerer det mest typiske for kommunen. Dette gjør også at mange kan relatere seg til den og knyttet den til egen identitet.

Bildene i planen til Ullensaker supplerer budskapet i teksten og bidrar til å formidle et budskap som lettere kan uttrykkes gjennom visualisering kan de sies å representere markedsføringsgenren, men teksten kan sies å representere den politiske genren (Skrede, 2017, s. 127). Siden bildene i Rælingens plan ikke er brukt på en måte som supplerer og underbygger teksten blir teksten ekstra viktig i denne planen. Språk er makt og bidrar til hva slags mening en tekst får, noe som påvirker leseren av planen. Begge planene autoriserer det de sier på forskjellig vis, og språk, struktur og bildebruk er noe av det som er avgjørende. Jeg tror den bakenforliggende hensikten med planene er den samme, men jeg ønsker å få frem at effekten kan være forskjellig. Mens Ullensakers plan fremstiller et godt og fungerende kulturminnevern i kommunen som det eneste rette og peker på hvordan kommunen skal gå frem for å nå målene som er satt, er Rælingens plan litt mer forsiktig i sin fremtoning. Den uttrykker viktigheten av det lokale samholdet i kommunen og at det er det som er avgjørende for et godt fungerende kulturminnevern. Gjennom språket og utformingen av planen fremstilles en kommune som fokuserer mer på samholdet innad og hvordan kulturminner kan virke positivt for lokalbefolkningen enn hos Ullensaker, hvor planen plasserer kommunen som en del av noe større og som peker utover seg selv.

Hadde prosjektet mitt vært i større skala hadde det vært veldig interessant å se på enda flere kommuner, både innad i Akershus og fra andre fylker. Ville tendensene jeg finner i mine valgte kulturminneplaner vært like tydelige da? Det hadde også vært av interesse og gå enda dypere i hver plan, planene er relativt store dokumenter og det er mange aspekter ved planene jeg hadde hatt lyst til å gå i dybden på. For eksempel hadde det vært spennende å se nærmere på hvilke kulturminner kommunene valgte ut som bevaringsverdige og bakgrunnen for valget. Noe som også kan være med å belyse hva kommunen tenker om kulturminnevern og hva som "kvalifiserer" til å være en del av kommunens kulturarv. Kulturarv er noe som er og blir sett på som noe stabilt, kulturarvens oppgave er å gjøre mennesker bevisste på sitt opphav og i tillegg gjøre oss i stand til å respektere andres. Kulturarven kan være en del av vår kollektive identitet og kulturminneplanene er som vist i denne oppgaven med på å belyse at denne identiteten kan uttrykkes forskjellig fra kommune til kommune. Kulturminneplanene kan derfor sees på som et identitetspolitisk verktøy som er med på å forsterke kulturarven som et fleksibelt begrep som brukes på ulike måter.

Bibliografi

Litteraturliste:

- Amundsen, Arne Bugge. (1999). Historiens tale og talen i historien. I Knut Aukrust & Anne Eriksen (Red.), *Kunnskap om kultur. Folkloristiske dialoger*. Oslo: Novus forlag.
- Asdal, Kristin, Berge, Kjell Lars, Gammelgaard, Karen, Gundersen, Trygve Riiser, Jordheim, Helge, Rem, Tore, & Tønneson, Johan L. (2008). *Tekst og historie - Å lese tekster historisk* Oslo: Universitetsrolaget.
- Christensen, Arne Lie. (2011). *Kunsten å bevare. Om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Oslo Pax forlag.
- Eriksen, Anne. (1999). *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax.
- Eriksen, Anne. (2009). Kulturarv og kulturarvinger. *Nytt norsk tidsskrift*, 26(3-4), 474-480.
- Eriksen, Anne. (2014). *From antiquities to heritage : transformations of cultural memory* Time and the World: Interdisciplinary Studies in Cultural Transformations, Vol. Volume 1.
- Fairclough, Norman. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Sosial Research*. London: Routledge.
- Gaukstad, Even, & Holme, Jørn. (2005). Hovedaktørene i kulturminneforvaltningen. I Jørn Holme (Red.), *Kulturminnevern - Lov, forvaltning, håndhevelse* (Vol. 1). Oslo: Økokrim.
- Halbwachs, Maurice. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hartog, Francois. (2015). *Regimes of Historicity*. New York: Columbia University Press
- Jensen, Sofie E. (2017). Udstillingsanalyse af Form og Indhold. I Hege Børrud Huseby & Pia Cederholm (Red.), *Museumsutstillinger: å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger*. Trondheim: Museumsforlaget.
- Karlsson, Anna Marlene. (2017). *Kulturarvspolitik. En analyse av kulturarvsbegreppet i den svenska regeringens kulturarvsproposition 2017*. (master), Universitetet i Oslo, Oslo.

- Kjeldstadli, Knut. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kress, Gunther, & Leeuwen, Theo van. (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Løkka, Nanna, & Hylland, Ole Marius. (2014). Kulturarv som kulturpolitikk. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 17(Nr. 2-2014).
- Moser, Stephanie. (2010). The devil is in the detail: museum displays and the creation of knowledge. *Museum Anthropology*, 33(1), 22-32.
- Nora, Pierre. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Memoire. *Representations*, 26(1), 7-24.
- Skrede, Joar. (2017). *Kritisk diskursanalyse*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Smith, Laurajane. (2006). *Uses of heritage*: Routledge.
- Swensen, Grete, Jerpåsen, Gro, Skogheim, Ragnhild, Saglie, Inger-Lise, & Guttormsen, Torgrim Sneve. (2004). Landskap under press-Urbanisering og kulturminnevern. En studie med eksempler fra Nannestad og Stavanger. Oslo: Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Tinglum, Ingvild. (2011). *Kulturminner, kommunen og historiene om historien. En analyse av en kommunal kulturminneplan og lokale verdier i Ås kommune, Akershus*. (master), Universitetet i Oslo, Oslo.
- Warring, Anette. (1996). Kollektiv erindring - et brukbart begreb? I Bernard Eric Jensen (Red.), *Erindringens og glemslens politik*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Winther Jørgensen, Marianne, & Phillips, Louise. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforl. Samfundslitteratur.

Kilder:

- Akershus fylkeskommune. (2015). *Regional plan for areal og transport i Oslo og Akershus*. Oslo: Lastet ned fra [file:///Users/Kristina/Downloads/Regional%20plan%20for%20areal%20og%20transport%20i%20Oslo%20og%20Akershus%20\(5\).pdf](file:///Users/Kristina/Downloads/Regional%20plan%20for%20areal%20og%20transport%20i%20Oslo%20og%20Akershus%20(5).pdf). Lest 06.08.18
- fylkeskommune, Akershus. (2007). *Spor for framtiden - Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007 - 2018*. Oslo: Lastet ned fra [file:///Users/Kristina/Downloads/Fylkesdelplan%20for%20kulturminner%20og%20kulturmilj%C3%B8er%20i%20Akershus%202007-2018%20\(2\).pdf](file:///Users/Kristina/Downloads/Fylkesdelplan%20for%20kulturminner%20og%20kulturmilj%C3%B8er%20i%20Akershus%202007-2018%20(2).pdf) Lest 06.08.18
- Berg, Sveinung, & Skrede, Joar. (2015). Kulturminner i kommunene - midtveisevaluering. Oslo: NIKU. Lastet ned fra https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/bitstream/handle/11250/2379073/KIK_NIKUOppdragsrapport_185_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y Lest 17.01.19
- COUNCIL OF EUROPE. (2005). Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Lastet ned fra <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention> Lest 18.02.19
- Fjeldheim, Ola H. (2009). *Ullensaker i 10 historier. Kulturminner i Ullensaker*. Ullensaker kommune: Lastet ned fra <https://www.ullensaker.kommune.no/siteassets/20-pdf-dokumenter/kultur/kulturminnevern/ullensaker-10-historier.pdf>. Lest 04.03.19
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2009). § 11-1. Kommuneplan. Lastet ned fra https://www.regjeringen.no/no/dokument/dep/kmd/veiledninger_brosjyrer/2009/lovkommentar-til-plandelen-i-/kapittel-11-kommuneplan/-11-1-kommuneplan/id556799/ Lest 15.01.19
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2018). Meld. St. 6 (2018-2019) *Oppgaver til nye regioner*. Oslo: Lastet ned fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/4095feb6db1f4c228552fe41d4d18ff2/no/pdfs/stm201820190006000dddpdfs.pdf>. Lest 18.12.18
- Miljødirektoratet. *Norges miljømål*. Miljødirektoratet. Lastet ned fra <http://www.miljostatus.no/nasjonale-mal/>. Lest 11.02.19
- Miljøverndepartementet. (2005). St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Oslo: Lastet ned fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/c6311a10138f40e590c81f3891c96a87/no/pdfs/stm200420050016000dddpdfs.pdf>. Lest 17.12.18
- Miljøverndepartementet. (2013). Meld. St. 35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste*. Oslo: Lastet ned fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/d188971bddf84055a6e3d2161e6c3ea3/no/pdfs/stm201220130035000dddpdfs.pdf>. Lest 17.12.18
- NIKU. (2017). Markedsundersøkelse kulturminneplaner, KIK-status før tildeling 2018. Oslo.
- Nilsen, Camilla Plocinski (2019, 04.03). Akershus fylkeskommune, mailkorrespondanse Norske kunstforeninger. (2018?). NåDa - samtidskunst og kulturminner. Lastet ned fra <https://www.kunstforeninger.no/prosjekter/naada/> Lest 05.02.19
- Riksantikvaren. (2017a). Hva er en kulturminneplan? Lastet ned fra <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK/Hva-er-en-kulturminneplan> Lest 18.12.18

- Riksantikvaren. (2017b). Hvorfor bør kommunen ha en kulturminneplan? Lastet ned fra <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK/Hvorfor-boer-kommunen-ha-en-kulturminneplan> Lest 18.12.18
- Riksantikvaren. (2017c). Kulturminneforvaltningen. Lastet ned fra <https://www.riksantikvaren.no/Om-oss/Kulturminneforvaltningen> Lest 17.01.19
- Riksantikvaren. (2017d). Tre veier til målet. Lastet ned fra <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK/Tre-veier-til-maalet> Lest 17.01.19
- Riksantikvaren. (2018a). Kulturminne i kommunen (KIK). Lastet ned fra <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK> Lest 06.08.18
- Riksantikvaren. (2018b). Status. Lastet ned fra <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK/Status> Lest 22.01.19
- Riksrevisjonen. (2009). *Dok 3:9 (2008 – 2009) Riksrevisjonens undersøkning av korleis Miljøverndepartementet varetek det nasjonale ansvaret sitt for freda og verneverdige bygningar*. Oslo: Riksrevisjonen. Lastet ned fra https://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Dokumentbasen/Dokument3/2008-2009/Dok_3_9_2008_2009.pdf. Lest 13.12.18
- Rælingen kommune. (2015). Fjerdingsby - vår aktive møteplass. Lastet ned fra <https://www.ralingen.kommune.no/fjerdingsbyplanen.326172.no.html> Lest 23.01.19
- Rælingen kommune. (2017a). *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028*. Rælingen kommune. Lastet ned fra <https://www.ralingen.kommune.no/getfile.php/4045086.2185.bkaqabtwpamajm/Kommunedelplan+for+kulturminner+og+kulturmilj%C3%B8er+2017-2028+-+vedtatt+08.11.2017.pdf>. Lest 11.06.18
- Rælingen kommune. (2017b). *Vedlegg A - Delområder med registreringer og verdivurderinger av kulturminner og kulturmiljøer i Rælingen*. Lastet ned fra <https://ralingen.custompublish.com/getfile.php/4045087.2185.ibmlkbumjpujw/Kulturminneplan+-+Vedlegg+A+-+delomr%C3%A5der+med+registreringer+og+verdivurderinger+av+kulturminner+og+kulturmilj%C3%B8er+i+RK+-+vedtatt+08.11.2017.pdf> Lest 11.06.18
- Rælingen kommune. (2018). Fakta om Rælingen kommune. Lastet ned fra <https://www.ralingen.kommune.no/fakta-om-rablingen.450689.no.html> Lest 14.02.19
- Sparebankstiftelsen. (2018). Kulturminner og actionfoto i Ullensaker. Lastet ned fra <https://www.sparebankstiftelsen.no/no/kulturminner-og-actionfoto-i-ullensaker> Lest 07.03.19
- SSB. (2019a). Kommunefakta - Rælingen. Lastet ned fra <https://www.ssb.no/kommunefakta/raelingen> Lest 14.03.19
- SSB. (2019b). Kommunefakta - Ullensaker. Lastet ned fra <https://www.ssb.no/kommunefakta/ullensaker> Lest 14.03.19
- Ullensaker kommune. (2017). *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021*. Ullensaker kommune. Lastet ned fra https://www.ullensaker.kommune.no/siteassets/20-pdf-dokumenter/kultur/allmenn-kultur/planer/kdp-kulturminner-og-kulturmiljo-2017-2021_plandel-vedtatt-kst-130617.pdf. Lest 11.06.18

Bildemateriell:

Figur 1: faksimile av forordet i Ullensakers *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021*. S. 1

Figur 2: faksimile av forordet i Rælingens *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028*. S. 3

Figur 3: forsiden av Ullensakers *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021*.

Figur 4: forsiden av Rælingens *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028*.

Figur 5: Bildet hentet fra Rælingens *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2017-2028*. S. 18

Figur 6: Bildet hentet fra Ullensakers *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2021*. S. 94

Vedlegg:

1. Forordet til Ullensakers kulturminneplan:

Forord

Enhver, alene eller sammen med andre, har rett til å dra nytte av kulturarven og bidra til dens berikelse

(FARO-konvensjonen artikkel 4a)

*Kulturarven er vegviseren på vegen mot en ukjent fremtid og referansepunktet til fortiden.
Uten slike rettesnorer blir samfunnet svekket og smuldrer opp*

(Wangari Maathai, vinner av Nobels Fredspris 2004)

*Kulturminner er uerstattelige kilder til kunnskap og opplevelse.
De gir muligheten til å forstå at mennesket inngår i en større sammenheng.
Denne tilhørigheten og tryggheten i egen kultur er viktig for også å kunne møte andres kultur
med respekt*

(St.meld.nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner)

Ullensakers første kulturminnevernplan ble vedtatt i 1999, rullert for første gang i 2008 og rulleres i 2016 for andre gang. Den har status som kommunedelplan for å tydeliggjøre forankringen i kommunens planverk. Den skal påvirke de beslutninger som tas til daglig i forvaltningen i en retning som er i samsvar med lov, forskrifter og langsiktige retningslinjer i samfunnsutviklingen.

Planen uttrykker kulturpolitikkenes visjon, strategier, målsettinger og tiltak for kulturminnevernet i Ullensaker. Det foreslås et prioritert handlingsprogram for de første årene som må knyttes til de årlige budsjettprosessene. Gjennomføring av tiltak forutsetter et bredt samspill mellom private eiere og offentlig og frivillig sektor. Planen er viktig for å bevare fortellingen om Ullensaker også for fremtidige generasjoner.

2. Forordet til Rælingens kulturminneplan:

FORORD

Gjeldende kulturminneplan ble vedtatt 2001. Flere verneverdige kulturminner har blitt fjernet eller har blitt mer eller mindre ombygget. I tillegg er nyere kulturminner kommet til, og blitt aktuelle som verneverdige objekter.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturminner vil gjelde for perioden 2017 til 2028.

Det er lettest å forstå verdien av storslåtte og unike kulturminner. Dukkestuen som bestefar satte opp nede i hagen er ikke allment viktig på samme måte som middelalderkirken. Den kan likevel ha stor verdi for oss selv, fordi den er med på å fortelle historien om oss. Disse aller nærmeste minnene må vi selv ta ansvar for. Andre kulturminner er viktige for nærmiljøer, eller kanskje hele kommunen. Da har vi et felles ansvar - enten gjennom det frivillige kulturvernet i regi av f.eks. historielag, eller på kommunenivå. Noen kulturminner er viktige for hele regionen, og ansvaret må da plasseres hos fylkeskommunen.

Det kan være utfordrende å legge til rette for vekst og endring samtidig som vi skal ta vare på verdifulle kulturminner og kulturmiljøer. Men utviklingen kan også åpne nye muligheter for kulturminnevernet: med en voksende og stadig mer sammensatt befolkning blir det ekstra viktig med inkludering og tilgang til nye møteplasser for å bygge gode lokalsamfunn. Her kan kulturminner spille en rolle ved at de bidrar til tilhørighet, de styrker steds karakteren, og de beriker opplevelser når vi er på tur i naturen eller i bebygde omgivelser.

I handlingsprogrammet ønsker vi å gjenspeile et bredere og mer helhetlig kulturminnevern. Det innebærer blant annet større vekt på tilgjengelighet, formidling og verdiskapning knyttet til kulturminner. Vi ønsker å styrke samarbeidet med lokalsamfunnet, eierne og frivilligheten.

Vi håper at planen vil bli et godt redskap i arbeidet for å ta vare på og bruke kulturarven vår.